

Političko-pravni položaj hrvatske nacionalne manjine u Srbiji u procesu EU integracija Srbije

Darko Baštovanović*

Sažetak

Položaj hrvatske nacionalne manjine u Srbiji jedno je od pitanja koje u javnom diskursu Hrvatske nije dovoljno prisutno, a društvene znanosti su ga u velikoj mjeri ostavile po strani. U odnosu na druge zemlje jugoistočne Europe koje su odredile jasne ciljeve i koje rade na poduzimanju adekvatnih mjera u cilju zaštite svoje dijas-pore, Hrvatska je po pitanju položaja sunarodnjaka u Srbiji ostala prilično pasivna. Ovakvo stanje uvjetovano je različitim čimbenicima koji su u daljnjoj i bližoj povi-jesti djelovali na rastakanje veza između matične domovine i njezinih manjina. O njihovu položaju govori se rijetko, čak i onda kada bi trebalo ostvariti neke od poli-tičkih interesa u Hrvatskoj. S druge strane, u Srbiji, koja se danas nalazi na europ-skom putu, predmnijeva se da bi društveni i politički položaj hrvatske zajednice tre-bao biti određen europskim standardima zaštite nacionalnih manjina. Na položaj i identitet hrvatske zajednice u Srbiji utječu i mnogi drugi faktori demografske, po-vijesne, društvene, političke i druge prirode. Dosadašnje prilike, promatrajući i one iz posljednjih godina prošloga stoljeća, bile su više nego teške za pripadnike hrvatske manjine u Srbiji. Proces EU integracija ključni je trenutak koji treba iskoristiti kako bi se prilikom reformiranja cjelokupnog srbijanskog društva izgradio i novi sustav za unaprjeđenje ljudskih i manjinskih prava. U posljednjih nekoliko godina određeni institucionalni mehanizmi su ustanovljeni, ali ostaje upitno koliko se oni rabe i koliko su pozitivne posljedice njihova djelovanja. Kompleksni proces kretnje Srbije k članstvu u europskoj obitelji mora iskoristiti i Hrvatska te pitanje suradnje sa svojim manjinama i dijasporom postaviti kao jedno od važnijih nacionalnih i državnih pitanja. Potporu ovakvom djelovanju pružaju i postojeći europski stan-dardi manjinske zaštite, koji ne samo da ovakve tendencije podržavaju i smatraju ih legitimnim, već ih tretiraju kao ključne za jačanje povjerenja i sigurnosti u Europi.

Ključne riječi: nacionalne manjine, Hrvatska, Srbija, dijaspora, EU, europski standardi

* MA politologije, Hrvatsko nacionalno vijeće, Beočin

Povijesne okolnosti

Promišljajući o položaju Hrvata u Vojvodini koncem tridesetih godina XX. stoljeća, dva subotička mislitelja, svećenik Aleksandar Kokić i filozof Marko Čović pisala su: „U ovim mutnim i teškim danima, gdje se pojavljuju nove struje, nove težnje i nove borbe u Europi, potrebno je više nego ikada obratiti punu pažnju Hrvatima s najistaknutije granice lijepe naše domovine, a to su bački Bunjevci i Šokci. Neka ne budu ostavljeni po strani, neka ne budu sporedna briga u mnogim brigama koje tište hrvatski narod, nego neka budu srcu cijeloga hrvatskog naroda što bliži i sastavni dio svijui težnja, kojom hrvatski narod želi sebi i svakom svom narodnom dijelu ostvariti jedinstvenu što bolju budućnost“ (Kokić i Čović 1939). Nažalost, iskustva iz europske povijesti pokazala su da od strane država često nije postojala spremnost da se uvaži čak ni ovi minimalni zahtjevi manjina koji bi omogućili očuvanje njihova identiteta. Nerijetko su manjine, s jedne strane bile predmetom negiranja identiteta, represije i asimilacije, dok su s druge strane često bile zapostavljane od matičnih država i bile predmetom „potkusurivanja“ između njih i država u kojima žive.

Prvi koraci u cilju zaštite nacionalnih manjina poduzimani su od strane različitih teokratija i velikih imperijalnih sila, da bi zaštitili imovinu i živote ljudi koji su bili različitog etničkog ili vjerskog podrijetla. Kasniji oblici zaštite nacionalnih manjina slijedili su ovu ideju sve do institucionalizacije zaštite etnokulturnih manjina poslije Prvog svjetskog rata. Nažalost, briga i skrb za sunarodnjake u dijaspori i rasijanju je često zlorabljena i nerijetko je služila kao povod za nove sukobe i animozitete (Bugajski 2014). Na heterogenost etničke mape u Jugoistočnoj Europi utjecalo je više čimbenika, osim čestih migracija stanovništva, osobito tijekom ratova, kojih u Europi nije nedostajalo, i kretanja vojnih formacija, veliki utjecaj imala su i brojna međudržavna razgraničenja i hirovito precrtavanje mapa. Nakon utvrđivanja novih granica i djelovanja europske diplomacije, dijelovi pojedinih naroda ostajali su živjeti u potpuno drukčijem okružju u odnosu na većinu sunarodnjaka s kojima su do tada živjeli u okvirima istih državno-političkih uređenja (Sharp 2008, Seamus 1996, Ronen i Pelinka 1997). Pripadnici hrvatskoga naroda su se u prošlosti više puta suočavali s izazovima i teškoćama života izvan matične domovine, bilo da su se naseljavali u krajeve koji ne predstavljaju njihov autohtoni etnički prostor, bilo da su nakon razgraničenja ostajali živjeti u drugim državama odvojeni od svojih sunarodnjaka.

U novijoj povijesti, osim ekonomskih migracija koje su kod Hrvata bile česte i intenzivne,¹ pripadnici hrvatskoga naroda su razdvajani nakon razgraničenja koja su uslijedila po okončanju Prvog svjetskog rata i raspada SFRJ. Okolnosti u kojima su se ova razgraničenja dogodila svakako se razlikuju, ali su posljedice koje su uslijedile imale slične demografske, kulturološke, ekonomske i na koncu psihološke značajke. U Austro-Ugarskoj Monarhiji Hrvatska je imala određeni stupanj auto-

¹ Hrvati se smatraju za iznimno iseljenički narod i jedan su od europskih naroda s najbrojnijim iseljeništvom. Točan broj Hrvata u svijetu se ne zna, ali predmnijeva se da je njihov broj jednak broju Hrvata u Hrvatskoj (vidjeti više u: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, *Društvena istraživanja – Hrvati izvan Hrvatske : odabrane teme*, br. 4-5, Zagreb, 78-79).

mije koji joj je bio priznat na temelju Hrvatsko-ugarske nagodbe.² Međutim, sam položaj Hrvata izvan Hrvatske nije bio povoljan u svim razdobljima Monarhije. U najnepovoljnijem položaju su bili Hrvati u Bačkoj i oni pripadnici hrvatskoga naroda koji su bili naseljeni u pograničnim dijelovima. Osim što su bili predmetom kontinuirane asimilacije i negiranja identiteta, većina pripadnika hrvatskoga naroda naseljenog u ovim područjima bila je demografski i ekonomski iscrpljena prilikom stalnih vojnih pohoda, obrane granica Monarhije i upada vojnih formacija tijekom turskih pohoda.

Propašću i raspadom velikih europskih imperija, za Hrvate na teritoriju Vojvodine nastupile su i nove neprilike. Ni nove vlasti u novoformiranoj kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca nisu pokazivale zainteresiranost za probleme Hrvata u Vojvodini. Nastavljeno je s procesom asimilacije, negiranjem identiteta, brutalnim obračunavanjem s političkim neistomišljenicima. Istodobno, nakon potpisivanja Trianonskog sporazuma veliki dio bunjevačko-šokačkih Hrvata našao se odvojen od svojih sunarodnjaka u Vojvodini, jer je cijeli kraj takozvanog Bajskog trokuta, većinski naseljen Hrvatima, prepušten Mađarskoj.³ Katolička crkva je u vrijeme Kraljevine SHS bila jedan od ključnih faktora hrvatske nacionalne integracije bačkih Hrvata.⁴ U poslijetrianonskoj Mađarskoj, malobrojni hrvatski svećenici koji su ostali uz hrvatski puk

² Mađarsko vodstvo u Monarhiji je 1867. priznalo povijesnu podlogu hrvatske pokrajinske autonomije unutar državnog jedinstva krune svetog Stjepana. Poslije je pristalo na Hrvatsko-ugarsku nagodbu kojom je Hrvatska dobila određenu autonomiju, ali je u isto vrijeme osiguralo mađarskoj izvršnoj i zakonodavnoj vlasti punu kontrolu nad svim područjima hrvatske autonomije. Praktično je bilo nemoguće uskladiti dvije proturječne tendencije, mađarsku državnu ideju i hrvatsku autonomiju, koja je s hrvatske strane bila shvaćena kao izraz hrvatske državnosti. Ideja o hrvatskoj autonomiji je u praktičnom smislu s ugarske strane tumačena u što užem smislu. Ugarskom plemstvu je zbog njezinog odnosa spram nemađarskih nacija smetala hrvatska autonomija, a posebice su je uzrujavali neprekidna podsjećanja hrvatskih političkih snaga da se autonomija ne krši, te da se na koncu proširi kako bi postala državna autonomija. Važno je istaknuti da su uloga i značaj hrvatske autonomije utemeljene na osnovi Hrvatsko-ugarske nagodbe ovisile o uređenju dualističke monarhije. Mora se imati u vidu da su sporovi nastali između ugarskih i austrijsko-njemačkih korisnika nagodbe bili nesporazumi između ravnopravnih strana, dok je u slučaju Hrvatsko-ugarske nagodbe riječ o sporovima između slabije i moćnije strane (Gross 1985, Batowski 1976-1977, 447-453).

³ Iako se završetkom Velikog rata 1918. inzistiralo na samoodređenju naroda, u praksi se to nije poštivalo. Radikalna vlada Nikole Pašića nije imala razumijevanja za probleme Hrvata u Vojvodini i nije joj bilo u interesu aktivnije se zalagati za ostanak Bajskog trokuta i Baranje u sastavu nove kraljevine. Bajski trokut koji se često naziva i drugom hrvatskom Istrom, obišao je na zahtjev jugoslavenske mirovne delegacije i Jovan Cvijić. Nakon obilaska svih šokačkih i bunjevačkih mjesta u trokutu, Cvijić se sastao i s tadašnjim predstavnikom Hrvata u Baji, Ljudevitom Budanovićem, koji mu je predao i memorandum koji će kasnije biti predstavljen na Pariškoj mirovnoj konferenciji i kojim se zahtijevalo da se Bajski trokut i Baranja s Mohačem pripoje Jugoslaviji. Sam Cvijić je nakon obilaska mjesta u Bajskom trokutu utvrdio da je tamo živjelo preko 26.000 Hrvata (Kaseze 2011, Pekić 1930).

⁴ Na političkom i uopće društvenom planu važne su bile aktivnosti svećenika Blaška Rajića, koji se razvio u pravoga pučkoga tribuna: prije Prvog svjetskoga rata kršćanski socijalist, poslije vođa političkih partija (Bunjevačko-šokačke stranke, Vojvodanske pučke stranke), pokretač i urednik više novina, utemeljitelj društava, čelnik Hrvatske kulturne zajednice.

nastojali su očuvati hrvatski jezik i kulturu, koliko je to cenzura dopuštala.⁵ Nakon Drugoga svjetskoga rata Crkva je ostala gotovo jedinim konstantnim hrvatskim integracijskim čimbenikom (svećenici iz Bačke teološku su izobrazbu dobivali u Hrvatskoj, kroz hrvatski katolički tisak i jezik bogoslužja), bila je jedina oaza za vođanske Hrvate u kojoj se mogao čuti književni hrvatski jezik te je tako bila jedan od branika asimilacije, ovaj put srbizacije bačkih Hrvata (Rebić 2002, Bačić 2010, Vereš 1997).

Nakon raspada SFRJ, za hrvatski narod u Srbiji nastale su okolnosti slične onima s kojima su se već suočavali bački Hrvati u razdoblju raspada Austro-Ugarske Monarhije. Hrvati su prvi puta u povijesti od statusa konstitutivnog naroda koji su formalno pravno stekli još ulaskom u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, postali nacionalnom manjinom u većini nastalih nacionalnih država. Ovu situaciju jednako su teško podnijeli i sunarodnjaci u matici i u novoj dijaspori. Osim navedenog, traumatična prilagodba novonastaloj situaciji praćena je pogoršanjem međuetničkih odnosa, agresijom i ratom Srbije s njezinim susjedima, ogromnim razaranjima i velikim civilnim žrtvama. Tako su Hrvati, u razdoblju kraćem od jednog stoljeća, ponovno došli u situaciju preispitati granice svojih teritorijalno-političkih, društvenih, ekonomskih i kulturnih ingerencija.

Ovdje je umjesna i digresija koja upućuje na promišljanja francuskog pravника hrvatskoga podrijetla, Marca Gjidara, o dinamičnosti povijesnih i društvenih zbivanja u Europi devedesetih godina prošloga stoljeća: „Povijest naroda europskoga Istoka bila je, na najveću njihovu nesreću, zaustavljena pola stoljeća; za to su vrijeme oni na Zapadu uživali mir (oružani doduše) u demokraciji i blagostanju. Moralnoj izgubljenosti i gospodarskoj bijedi jednih odgovarala je kod drugih egoistična zgrčenost nad srećom koja je uvelike bila lažna i svedena na materijalističke dimenzije povezane s dubokim moralnim rastrojstvom. Postkomunizam, taj važni događaj u razvoju našega kontinenta i svijeta, velike je diplomacije, vlade, pa čak i Europsku zajednicu o kojoj je bila riječ, u prvome redu, zatim sve nacionalne i međunarodne birokratske aparate koji su svi odreda bili nepripremljeni, zatekao bez plana i bez ikakva predviđanja o integraciji istočnoeuropskih zemalja u njihove perspektive za budućnost. Izravne su akcije bile slabe, ograničene i manipulatorske, ako već nije bila riječ o zabrinutosti koja je obuzela one što su sa strahom promatrali razlaganje komunističkoga ‘poretka’. Bjelodana je nesposobnost političkih i drugih sredina da na sebe preuzmu projekt spajanja i pronalaženja novoga, da ovladaju ambicioznim i plemenitim nakanama“ (Gjidara 1994).

Dolaskom autokratskog Miloševićeva režima na vlast, Hrvati su došli u položaj nepriznate nacionalne manjine gurnute na rub društvenih događanja, isključenih iz svih društveno-političkih procesa, postavljenih na vrh liste za obračun. Agresija Srbije na Hrvatsku i rat koji je sve više bjesnio, zatekao je Hrvate u Srbiji zarobljene između sukoba matične i domicilne države i učinio ih neprijateljima s kojima se treba obračunati. Miloševićev režim nije birao sredstva da se obračuna s vođanskim

⁵ Osobito su se u svom zalaganju za opstanak hrvatskog identiteta u poslijetrianonskoj Mađarskoj isticali svećenici Ivan Petreš, Đeno Anišić, Grgo Crnković.

Hrvatima. Tako su započeta zastrašivanja, nastavljena ubojstvima, napadima na crkve i sakralne objekte, masovnim etničkim čišćenjima. Stradanja su bila najstrašnija u Srijemu, gdje su mjesta kao Hrtkovci i Kukujevci, gotovo potpuno etnički očišćena od Hrvata, postala sinonim za stradanje hrvatskog naroda u Vojvodini.⁶

Naime, i dvojica subotičkih mislitelja su lamentirajući nad sudbinom sunarodnjaka koji su živjeli izvan domovine pred Drugi svjetski rat, predosjetili teška vremena koja su uslijedila i čije se posljedice mogu osjetiti i u suvremenosti. Nije lako odgovoriti na to što je više pogađalo i boljelo vojvođanske Hrvate u ovim teškim vremenima: stradanja tijekom ratnih razaranja, prisilna preseljenja, asimilacija i pritisci kojima su bili izloženi. Osamljeni i zapušteni, daleko od matične zemlje, nekako su se ipak odupirali, nastavlajući bivati *klin* koji je uspijevaao odupirati se asimilaciji, čuvati tradiciju i baštinu, njegovati vlastiti jezik i kulturu.

Međutim, tek nakon pada Miloševićeva režima u listopadskim promjenama 2000., Hrvatima će biti formalno pravno priznat status nacionalne manjine, što je učinjeno usvajanjem saveznog zakona o zaštiti nacionalnih manjina. Kasnije su usvojeni i određeni europski standardi zaštite nacionalnih manjina i započeto je s demokratizacijom srbijanskog društva i samim tim izgradnjom nove manjinske politike. Ovaj segment je veoma bitan ali nije od presudnoga značaja za očuvanje i razvitak nacionalnog i kulturnoga identiteta. Mora se istaknuti da su, osim pozitivne pravne regulative, za očuvanje identiteta svake manjine potrebne stabilne i povoljne političko-društvene okolnosti. Ovakvo stanje je veoma izraženo u Srbiji gdje se od 2000. pokušava razviti određeni sustav zaštite nacionalnih manjina, ali je situacija s ljudskim pravima nacionalnih manjina, osobito novonastalih, uključujući i hrvatsku, veoma loša.

Razdoblje raspada jugoslavenske federacije i košmari postsocijalizma (Komšić 1996) koji su uslijedili u Srbiji, nesumnjivo su donijeli nove kompleksne izazove novonastalim manjinskim zajednicama, uključujući i Hrvate. Prije svega, Hrvati su u ovaj proces ušli bez ikakve manjinske institucionalne infrastrukture. Osim etnički motiviranog nasilja i demografskog sloma uslijed represivnog djelovanja državnih i nedržavnih struktura, smanjivanju broja Hrvata pridonijela je i intenzivna asimilacija i nebriga matične države. Uslijed apstraktne politike spram svoje manjine tijekom socijalističke prošlosti, matica je potpuno zanemarila položaj sunarodnjaka u susjednim zemljama. Olako prihvaćena voluntaristička teza da će se etničko pitanje rješavati kroz ostvarivanje ciljeva međunarodnog radničkog pokreta, previdjela je činjenicu da se u Vojvodini nalazi velika kulturna baština našeg naroda.⁷ Posljedice ovakve

⁶ Iz Srbije se tijekom 90-ih godina prošloga stoljeća iselilo između 30 i 50 tisuća Hrvata. U pojedinim vojvođanskim mjestima kao što su Kukujevci, Golubinci i Gibarac, većinsko hrvatsko stanovništvo je zamijenjeno srpskim (vidjeti više u: Fond za humanitarno pravo, *Pod lupom br. 1: Hrtkovci, pritisak na Hrvate u Srbiji*, Beograd, 1. ožujka 1993.; zatim u Fond za humanitarno pravo, *Pod lupom br. 8: Razmena stanovništva – vojvođanski Hrvati za Srbe iz Hrvatske*, Beograd, 15. prosinca 1993. i Kljajić, Marko. 1997. *Kako je umirao moj narod*. Subotica: HRID).

⁷ Interesantno je da je među bivšim jugoslavenskim republikama, hrvatski establishment najrevnosnije vodio politiku prekidanja veza s prekomorskom i zapadnoeuropskom dijasporom, dok se na položaj autohtone hrvatske manjine ukazivalo samo kada je trebalo ostvariti određene političke ci-

politike osjećaju se i u suvremenosti, ali pojedini parametri pokazuju da se položaj hrvatske manjine može značajno unaprijediti. Veliki izazovi kao što su negativna stopa nataliteta, koja je karakteristična i za druge manjine u Srbiji, kontinuirano iseljavanje, starenje i na koncu proces snažne asimilacije, pridonose populacijskom slabljenju hrvatskoga naroda u Srbiji. Ovakvi procesi mogli bi se spriječiti i usporiti adekvatnom politikom Hrvatske prema svojoj autohtonoj dijaspori i pozitivnim zakonodavstvom i inkluzivnim manjinskim politikama domicilne države, koje je u procesu EU integracija neophodno donositi.

Političko-pravni i društveni položaj te opće demografske karakteristike

Razdoblje nedemokratske Miloševićeve vladavine koja je započeta koncem 1980-ih godina na krilima etnonacionalizma, završeno je 2000. pobjedom demokratski orijentiranih i proeuropskih snaga. Razdoblje nakon 2000. stavilo je na velike kušnje manjinske zajednice, uključujući i hrvatsku. Izazovi su bili da se održe, sačuvaju identitete i da uzmu aktivno sudjelovanje u društveno-političkom životu i da na koncu u novonastalim okolnostima očituju vlastite interese. Nećemo pogriješiti ako parafraziramo tvrdnju Tomislava Žigmanova da se u razdoblju nakon 2000. hrvatska manjina može promatrati kao manjinska zajednica koja je utkana u srbijansku društveno-političku zbilju (Žigmanov 2014).

Aktualnost položaja hrvatske zajednice kao nacionalno manjinske zajednice koja nastoji očuvati svoje etnokulturološke posebnosti nužno je sagledavati nakon 2000. godine jer je to razdoblje institucionalizacije manjinskih prava koje dobiva potporu od strane države. Povijesno naslijeđe i teret takvoga naslijeđa se moraju uvažiti i uzeti u promatranje. Položaj hrvatske zajednice u Srbiji, odnosno čimbenike koji utječu na aktualni položaj, moguće je razdijeliti na nekoliko segmenata. Prvi segment predstavlja nekonzistentnost i neosmišljenost adekvatnih politika koje bi se provodile spram manjinskih zajednica u cilju njihove bolje integriranosti u društveno-politički sustav. Ovdje svakako možemo ubrojiti i druge čimbenike kao što su loša ekonomska situacija, nepovoljne društvene okolnosti, odnosno cjelokupna društveno-politička situacija unutar Srbije, kao domicilne države Hrvata nastanje-

ljeve i ukazati na demokracičnost federalne države. U periodu socijalizma hrvatski iseljenici su najviše targetirani kao ekstremisti koji rade na rušenju ustavnog poretka federacije. Jedan od političkih imperativa djelovanja hrvatske političke emigracije bilo je stvaranje samostalne hrvatske države, te su se u sklopu te političke pozicije stvarale i razvijale različite političke ideje, struje, savezi i na koncu primjenjivali različiti vidovi političke borbe. Veliki dio poslijeratnih emigranata predstavljala je mlađa generacija koja je iz Hrvatske i Jugoslavije odlazila od polovice pedesetih godina, djelomice u sklopu akademskih stipendija zapadnih zemalja, djelomice ilegalnim prelaskom granice, a zatim i legalno nakon 1966. Unutar te skupine ljudi razvit će se politička struja čiji su nacionalno-politički ideali, ponajprije samostalna i suverena Hrvatska, bili čvrsto povezani s privrženošću demokraciji i poštivanju ljudskih prava. U središtu njihova organiziranja i djelovanja bio je časopis *Nova Hrvatska* koji je razbio duhovnu dominaciju totalitarnih ideja u emigrantskom diskursu i u promišljanje hrvatske samostalnosti unio nove političke vizure i vrednote (Spehnyak i Cipek 2007, Radelić 2006, Pollack i Wielghos 2004).

nih unutar nje. Drugi važan čimbenik jesu odnosi unutar same hrvatske zajednice, institucionalna izgrađenost zajednice i sposobnost elite da očituje interes Hrvata u Srbiji. Treći čimbenik predstavljaju odnosi između dviju zemalja, matične i domicilne, jer se oni uvelike prelijevaju na hrvatsku manjinu u Srbiji. Posljednji čimbenik predstavlja politika same Hrvatske spram Hrvata u Srbiji.

Kada se govori o unutarnjim politikama Srbije spram manjinskih zajednica (uključujući i hrvatsku), veoma je bitno ukazati na činjenicu da je Srbija država koja je svoju demokratsku transformaciju započela dosta kasno, cijelo desetljeće nakon drugih socijalističkih država, i samim tim sve do danas nije uspjela izgraditi svoje institucije. Samim tim politika spram manjinskih zajednica ima obilježja nekonzistentnosti i konfuzije jer svakako nije počivala na pretpostavkama multikulturalnosti, pravednosti i jednakosti. Posljedica svega ovoga je to da nije izvršena cjelovita integracija manjinskih zajednica u društveno-politički sustav, izuzetost manjina prilikom donošenja odluka najprije u državnim institucijama Srbije, dok se rješavanju manjinske politike pristupalo simulativno i *ad hoc*, od slučaja do slučaja, nerijetko uz snažnu instrumentalizaciju (Smootha i Jarve 2005, Jelinčić 2007). Instrumentalizacija manjinskog pitanja dovela je do toga da više od dva desetljeća postoji etnička distanca između većinskog naroda i Albanaca, Hrvata, Bošnjaka, itd. Etnički motivirani incidenti nisu bili rijetkost nakon listopadskih promjena, pa su tako osim incidenata na jugu Srbije u općinama u kojima žive Albanci ili u Sandžaku gdje su tradicionalno nastanjeni Bošnjaci, etničke netrpeljivosti nerijetko izbijale i u Vojvodini za koju je ukorijenjeno mišljenje da ima dugu tradiciju etničke tolerancije i harmoničnog suživota.⁸

Jedan od ključnih problema predstavlja i nesposobnost državne uprave da upravlja kulturološkim razlikama, te postoji i velika disproporcija u ostvarivanju zajamčenih prava nacionalnih manjina u Republici Srbiji i AP Vojvodini. Neupitno je to da je pokrajinska administracija Vojvodine razvijala razne načine za potporu manjinama, koji su dobar primjer zaštite prava, ostvarivanja kulturne autonomije i sudjelovanja u javnom životu pripadnika nacionalnih manjina. Razlike u realnim uvjetima za ostvarivanje prava u okviru jedinstvenog pravnog poretka imaju loše društvene posljedice i ne pridonose društvenoj koheziji.

Kada je riječ o organiziranju unutar same hrvatske zajednice, odnosno uspostave manjinske infrastrukture i njezine funkcionalnosti u kontekstu zaštite etnokulturoloških posebnosti Hrvata u Srbiji i Vojvodini nakon 2000., mora se primijetiti da osim najvažnijih institucija manjinske samouprave (Hrvatsko nacionalno vijeće, Novinsko-izdavačka ustanova „Hrvatska riječ“ i Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata), postoji i značajni broj nevladinih udruga koje se bave zaštitom i očuvanjem nacionalnog identiteta. Ipak, što zbog deficita srbijanske manjinske politike, manjka resursa te zbog loše integracije unutar same zajednice, tijelima hrvatske manjinske samouprave iz Vojvodine dosta je teško održavati kontakt sa sunarodnjacima na

⁸ Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. 2006. *Godišnji izvještaj: Srbija 2006, ljudska prava talac društvene regresije*. Beograd.

teritoriju uže Srbije, koji imaju i velikih poteškoća ostvariti zajamčena prava, te su mnogo podložniji asimilacijskim nastojanjima i procesima.

Na koncu, kada je riječ o odnosima između dviju država, mora se napraviti distinkcija između samih odnosa Republike Hrvatske i Republike Srbije te politika Republike Hrvatske spram hrvatske zajednice u Srbiji. U prvi dio odnosa spadaju gospodarska suradnja, pitanje granica, polje sigurnosti te ostala problematika međudržavnih pitanja. S druge strane, politika Hrvatske spram Hrvata u Srbiji predstavlja posebni aspekt suradnje koji se isključivo odnosi na zaštitu hrvatske manjine, ali koji svakako pridonosi dodatnoj međudržavnoj suradnji, te određene sastavnice postoje. Potrebno je naglasiti da je zbog međunarodnih, odnosno europskih standarda zaštite nacionalnih manjina koji počivaju na multilateralnim i bilateralnim ugovorima i suradnji između država, uvjetovalo da Hrvatska, kao matična država, osim uređenja položaja manjina na njezinom teritoriju, posveti pozornost i pripadnicima hrvatskog naroda koji taj status ima u susjednim državama.

Opći demografski trend pokazuje da Hrvati u Srbiji dijele sudbinu sa sunarodnjacima u matici. Naime, problemi kao što su depopulacija i bijela kuga izrazito su rašireni među hrvatskim narodom u Srbiji. Važno je istaknuti da su u proteklom razdoblju za gotovo sve nacionalnosti karakteristični nepovoljni trendovi u populacijskom razvitku koji su prouzročili opadanje njihova broja i udjela u ukupnoj populaciji Srbije, izuzev kod Roma, Bošnjaka i nekih brojčano manjih etničkih skupina koje su zabilježile povećanje. Što se tiče osnovnih demografskih pokazatelja, dva sljedeća momenta su značajna. Prvi je taj što Hrvati žive na velikom prostoru - u Srbiji samo u nekoliko lokalnih samouprava nema Hrvata. Kao drugo, oni su narod u depopulaciji - od druge polovice XX. stoljeća broj Hrvata u Srbiji, a osobito u Vojvodini, u stalnom je i ubrzanom opadanju. Tako je, recimo, u Vojvodini prema popisu stanovništva iz 1971. živjelo 120.303 Hrvata, dok se dvadeset godina kasnije, prema popisu iz 1991., tek 74.808 građana izjasnilo kao Hrvati, što predstavlja umanjeње za više od trećine. Prema popisu iz 1981. godine u Srbiji je živjelo 149.368 građana hrvatske nacionalnosti ili 1,60% stanovnika (u Vojvodini 109.204 ili 5,37%, u ujoj Srbiji 31.447 ili 0,55%, a na Kosovu 8.718 ili 0,55%); prema popisu iz 1991. godine u Srbiji je živjelo 105.406 Hrvata ili 1,08% od ukupnog broja stanovnika, a u SRJ 111.650 Hrvata. Od toga je najveći broj živio u Vojvodini 74.808 (3,71%), zatim u ujoj Srbiji 22.536 (0,39%) te na Kosovu 8.062 (0,41%). I za posljednjih je jedanaest godina broj Hrvata u Vojvodini smanjen za više od 18.000. Naime, prema rezultatima popisa stanovništva iz travnja 2002., od ukupno 70.602 Hrvata koji žive na području Srbije (0,9%), 56.546 živi u Vojvodini (2,78%). Od toga broja, u Bačkoj živi oko 40.000, u Srijemu oko 12.000, a značajno mnogo ih živi u gradovima Subotica, Sombor i Novi Sad.

Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine u Srbiji živi ukupno 57.900 deklariranih Hrvata (0,8% ukupnog broja stanovnika Srbije), od toga broja u Vojvodini 47.033 (2,4% stanovnika Vojvodine), u Beogradu 7.752 (0,5% stanovnika Beograda), a u ostatku Srbije još 3.115. Vrijedi spomenuti i brojku od 16.706 (0,2% stanovnika Srbije) osoba koje su se na popisu izjasnile kao Bunjevci, od čega u

Vojvodini 16.469 (0,9% stanovnika Vojvodine). Smatra se da je dio Hrvata uključen i u one kategorije s posljednjeg popisa stanovništva gdje su se deklarirali kao neizjašnjeni i neopredijeljeni (160.346), nepoznati (81.740), pod regionalnom pripadnosti (30.771) i ostali (17.558).⁹

Alarmantni faktor kod Hrvata u Srbiji predstavlja značajka prema kojoj oni spadaju u jednu od najstarijih manjinskih skupina u Srbiji. Istraživanja relevantnih hrvatskih demografa iz matice utvrdila su da je 2011. na jednog Hrvata od 14 godina, dolazilo 300 sunarodnjaka preko 65 godina. Prema ovim pokazateljima riječ je o izrazito poremećenom odnosu koji pokazuje da je demografska i demoreproduktivna osnovica hrvatskoga naroda u Vojvodini veoma niska (Živić 2012, Živić 2013). Tešku demografsku situaciju možda najbolje oslikava sudbina Hrvatskog Majura, jedinog mjesta u Vojvodini s hrvatskim predznakom. Nekada je ovo mjesto nadomak Subotice imalo preko 250 salaša, željezničku postaju i školu do četvrtog razreda. Danas je ono spalo na jedva desetak salaša, veoma izoliranih i rastrkanih, dok komunalna infrastruktura i cestovna povezanost s okolnim mjestima gotovo da ne postoje.

Premda imaju nekoliko regionalnih i subetničkih imena (Bunjevci, Šokci, srjemački Hrvati itd.), Hrvati u Vojvodini su, gledano mjerilima znanstvenih kriterija, integralni dio hrvatskoga naroda, koji kao autohton narod živi u vojvođanskim dijelovima Srijema, Bačke i Banata. Povijesno promatrano, ovo je hrvatsko stanovništvo u većini dugostoljetno domicilno, a nastalo je kao rezultat složenih migracijskih procesa tijekom povijesti: u različitim su razdobljima, zbog različitih razloga i s različitim područja današnjih država Hrvatske i Bosne i Hercegovine, Hrvati naseljavali područje Bačke, Srijema i, u manjem broju, Banata, te od toga vremena žive i postoje kao istočni, rubni dio hrvatskoga etničkoga prostora. Jedno od demografskih obilježja hrvatskog stanovništva u Vojvodini predstavljalo je i postojanje grupe karaševskih Hrvata, odnosno autohtone hrvatske manjine iz Rumunjske, za koju se predmnijeva da u XIX. stoljeću iz rumunjskoga dijela Banata započinje svoju migraciju i u druge dijelove Banata. Tako su se redom naseljavali u Karlsdorf, Uljmu, Izbište, Nikolince, Vršac, Potporanj, Veliko Središte, Guduricu, Belu Crkvu, Starčevo, u zapadni dio Banata, te Rešicu, Tirol, Veliki Surduk, Duknjaču, Slatinu-Timiš, Lipovu, Radnu, Otvasu, Aninu, Kalinu, Klopodiju, Svinicu. Karaševski Hrvati su se kao autohtona zajednica uspjeli održati do prve polovice prošloga stoljeća, ali su se uslijed asimilacijskih procesa većinom stopili s narodima pored kojih su živjeli u istim naseljima (Srbi, Rumunji, Nijemci). Veliki dio ih je iseljen nakon Drugog svjetskog rata zajedno s njemačkim sugrađanima. Hrvatima se u vojvođanskom dijelu Banata danas smatra tek manji broj karaševskih potomaka i to u naseljima gdje obitavaju i druge hrvatske skupine poput Starčeva i Pančeva (Krpan 1990, Manea Grgin 2004, Bara 2012).

Na koncu, kada se govori o demografskim karakteristikama hrvatskoga naroda u Srbiji, onda se raspra nikako ne smije banalizirati kroz isključivu polemiku o niskom natalitetu i fertilitetu. Demografsko slabljenje kod Hrvata u Srbiji uvjetovano

⁹ Republički zavod za statistiku. 2012. *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011 u Republici Srbiji, Nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima*, Beograd.

je i događanjima iz prošloga desetljeća kao što su vođenje aktivne i dugotrajne asimilacijske politike spram srbijanskih i vojvođanskih Hrvata, izravno protjerivanje pod prijetnjama i činjenje etnički motiviranog nasilja, kao i stvaranje ozračja straha i nesigurnosti, što je uvjetovalo njihovo povećano iseljavanje. Tomu se trebaju dodati bombe bačene na imanja i sakralne objekte te ubojstva 25 građana hrvatske nacionalnosti početkom i polovicom devedesetih godina, osobito u vojvođanskom dijelu Srijema te u jugozapadnoj Bačkoj. Ratovi, koji su početkom devedesetih godina vođeni na prostorima bivše Jugoslavije, a napose onaj s Hrvatskom, i prateće snažne antihrvatske promidžbe su dodatno uvjetovali veliko iseljavanje Hrvata.

U svezi s etničkom distancom koja se u Srbiji očituje i izražava prema Hrvatima, trebalo bi spomenuti istraživanje koje je među srednjoškolskom populacijom u Srbiji provela sociologinja Marija Radoman. Prema ovom istraživanju Hrvati se uz Albance, Rome i muslimane smatraju najvećim državnim neprijateljima, nepouzdanima, onima koji odudaraju od društva, nedruželjubivima, netolerantnima (Radoman 2011). Prije ove analize na postojeće i ukorijenjene etničke predrasude upozoravao je i sociolog Laslo Sekelj, smatrajući da je etnička distanca koja se izražava i spram novonastalih manjina, kao što su Hrvati i Bošnjaci, empirijska manifestacija dominantne političke matrice u Srbiji (Sekelj 2000).

Dakle, opće karakteristike položaja Hrvata u Srbiji danas su negativno demografsko stanje i zabrinjavajući pad nataliteta, fragmentiranost i nedovoljna integritetnost unutar same zajednice, nepovoljni društveni položaj praćen kontinuiranim negativnim predodžbama i etničkom distancom, nepotpuno ostvarivanje zajamčenih manjinskih prava, nepotpun i nekonzistentni normativni okvir koji bi jamčio kvalitetno ostvarivanje ljudskih i manjinskih prava, odsustvo integrativnih manjinskih politika i simuliranje istih, izloženost snažnim asimilacijskim procesima, osporavanje identiteta i mijesanje države u identitetska pitanja.

Konstitucionalizacija politika multikulturalnosti u kontekstu EU integracija

Društveno-politički i pravni položaj nacionalnih manjina u državama nastalim raspadom SFRJ (ali i u drugim državama Jugoistočne i Srednje Europe koje su proživjele svoju socijalističku etapu), koje danas pretendiraju (ili su u međuvremenu postale članicama) na članstvo u EU, uključujući i Srbiju, trebao bi prvenstveno biti određen standardima i unutar okvira koji su ustanovljeni u suvremenoj Europi. Europska unija je još 1993. donijela odluku, takozvanim Kopenhaškim kriterijima, da je poštivanje prava nacionalnih manjina jedan od uvjeta, ukoliko se države, posebice postsocijalističke, žele priključiti Uniji. U tom smislu neophodno je ustanoviti institucije, usvajati strateški važne dokumente i kreirati adekvatne mehanizme za praćenje njihove provedbe i implementacije. Od država koje pretendiraju na članstvo u EU, koje na svom teritoriju imaju značajni broj pripadnika manjinske populacije, očekuje se da donesu određene zakone koji će biti posvećeni zaštiti nacionalnih manjina ili da pokažu određenu spremnost da ustavno-pravnim rješenjima uredi položaj nacionalnih manjina. Srbija još uvijek nije donijela poseban zakon kojim se

štite određena prava nacionalnih manjina, već je od država zajednica SRJ odnosno SiCG naslijedila zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina, koji je manje-više u skladu s modernom europskom praksom. Značajne razlike ipak postoje u odnosu na okvir koji postoji u razvijenim demokracijama (ustanovljen i u Hrvatskoj), koji za cilj ima uređivanje položaja nacionalnih manjina i integriranje manjina u društveno-politički sustav.¹⁰

Institucionalni okvir i normativno pravna zaštita prava nacionalnih manjina

Srbija je nakon listopadskih promjena 2000. počela s izgradnjom novog društvenog i političkog sustava, demokratizacijom i samim tim izgradnjom nove manjinske politike. Proces demokratizacije i osiguravanja priznanja većeg stupnja ljudskih i manjinskih prava u Srbiji imao je dva aspekta. S jedne strane ovaj proces predstavlja dugogodišnji angažman i rad međunarodne zajednice i organizacija (Vijeće Europe, Europska komisija, OESC, OUN itd.) na saniranju posljedica nastalih raspadom zajedničke države. Drugi aspekt predstavlja želju i rad države i njezinih institucija da se uključi u međunarodne tokove i postane demokratski ustrojeno društvo i članica velike europske obitelji. Demokratska i proeuropska vlast u Srbiji se nakon 2000. obvezala razvijati demokratske institucije i procedure, uvesti posebne mjere usmjerene ka zaštiti nacionalnih zajednica, provesti politiku multikulturalnosti preporučenu kroz dokumente OESC-a, Vijeća Europe, Europske komisije i drugih relevantnih međunarodnih organizacija i institucija.

Najznačajniji i odlučujući korak ka kreiranju nove manjinske politike načinila je Skupština nekadašnje SRJ 2002. godine kada je nakon aktivnih konzultacija s predstavnicima međunarodne zajednice, a osobito s Uredom Visokog povjerenika za nacionalne manjine OESC-a, s predstavnicima i institucijama manjinskih zajednica i organizacija civilnog društva, usvojila *Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina*.¹¹ U svezi s ovim zakonom zanimljivo je to što je trebao važiti i nakon odvajanja Crne Gore od Srbije i uspio je relativno preživjeti zub vremena. Kako Srbija i dalje nije donijela vlastiti zakon kojim bi uredila položaj nacionalnih manjina, nas-

¹⁰ Institucionalnu osnovu za zaštitu prava nacionalnih manjina i njihovu integraciju u društveno-politički sustav u Republici Hrvatskoj čine sljedeći instrumenti: *Ustav Republike Hrvatske* (2010.), *Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina* (2002.), *Zakon o obrazovanju i odgoju na jeziku i pismu nacionalnih manjina* (2000.), *Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina* (2000.), zakoni o izboru zastupnika u Hrvatski sabor i izbor zastupnika u regionalne i lokalne vlasti. Mora se napomenuti i da je Hrvatska prilikom pristupanja EU načinila značajne korake po pitanju zaštite ljudskih i manjinskih prava, pogotovo nakon objavljivanja Mišljenja Europske komisije o zahtjevu Republike Hrvatske o članstvu u EU 2004., kada su navedene određene zamjerke po pitanju ljudskih i manjinskih prava, ali i pohvaljena činjenica da je Hrvatska ratificirala sve validne međunarodne i europske dokumente važne za zaštitu ljudskih i manjinskih prava. Osim krupnih koraka načinjenih k otklanjanju većine prepreka vezanih za povratak izbjeglica i unaprjeđenju položaja nacionalnih manjina, Hrvatska je započela i proces suočavanja društva s prošlošću i izgradnje novog sustava društvenih vrijednosti.

¹¹ „Službeni list SRJ“, br. 11/2002.

lijedeni zakon iz 2002. i dalje predstavlja osnovu za zaštitu manjinskih identiteta, i njime je započet normativni okvir za zaštitu nacionalnih manjina u kontekstu daljnje demokratizacije društva, nakon desetljetne vladavine destruktivnog Miloševićeva režima. Odredbe Zakona se oslanjaju na europske standarde zaštite nacionalnih manjina jer su u Zakonu preuzeti standardi ustanovljeni kroz dokumente Vijeća Europe, kao što su Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina i Europska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima, koji predstavljaju minimalne standarde kada se radi o zaštiti nacionalnih manjina na europskoj i regionalnoj razini. Zanimljiva je i činjenica da je u Zakonu dana definicija nacionalne manjine,¹² iako nisu taksativno i decidirano navedene manjine koje ova prava ostvaruju, već su definirane nacionalne zajednice koje ispunjavaju te uvjete.

Veoma je bitna i značajka da se zakonom manjinama priznaju i kolektivna prava, što svakako izlazi iz standarda europske prakse, jer se kolektivna prava ne jamče ni Okvirnom konvencijom za zaštitu nacionalnih manjina, s kojom je Zakon usklađivan. Zakonom se zabranjuje svaka diskriminacija na temelju nacionalne, etničke, vjerske, rasne, jezične pripadnosti, i naglašava se da će se poduzimati dodatne mjere za zaštitu ravnopravnosti. U opća načela zaštite spadaju i pravo na slobodno izražavanje nacionalnosti i nacionalne pripadnosti, kao i zabrana nasilne asimilacije manjina sukladno proklamiranim ustavnim odredbama. Najvažniji dio zakona odnosi se na očuvanje posebnosti nacionalnih manjina i njihova identiteta. Normativno su pobrojena pitanja uporabe manjinskog jezika, pravo na njegovanje nacionalne kulture i tradicije, pravo na školovanje i obrazovanje na materinskom jeziku, uporabu nacionalnih simbola itd. Također, zakonom je zajamčena i manjinska kulturna samouprava i autonomija, putem posebnih tijela kao što su Nacionalno vijeće za nacionalne manjine na republičkoj razini (negdašnje Savezno vijeće) kao i nacionalna vijeća nacionalnih manjina. Donošenjem ovoga zakona proeuropska i demokratski orijentirana vlast u Srbiji doznačila je svoju posvećenost demokratskom razvoju društva u cijelosti, povratu Srbije u međunarodne institucije i postavljanju okvira za daljnje EU integracije.

Nakon donošenja zakona iz 2002. načinjen je još značajniji korak usvajanjem Ustava¹³ iz 2006. godine koji je, osim principa nove manjinske politike, preuzeo i određeni katalog o pravima nacionalnih manjina i njihovih pripadnika koja su ranije bila određena zakonom. Ustav je, ipak, prilično kontroverzan i negativno je ocije-

¹² U članku 2 Zakona, nacionalne manjine definiraju se na sljedeći način: „Nacionalna manjina u smislu ovog zakona je svaka grupa državljana Savezne Republike Jugoslavije koja je po brojnosti dovoljno reprezentativna, iako predstavlja manjinu na teritoriju Savezne Republike Jugoslavije, pripada nekoj od grupa stanovništva koje su u dugotrajnoj i čvrstoj vezi s teritorijem Savezne Republike Jugoslavije i posjeduje obilježja kao što su jezik, kultura, nacionalna ili etnička pripadnost, porijeklo ili vjeroispovijest, po kojima se razlikuje od većine stanovništva, i čiji se pripadnici odlikuju brigom da zajedno održavaju svoj zajednički identitet, uključujući kulturu, tradiciju, jezik ili religiju“. A zatim se ova odrednica nastavlja „Nacionalnim manjinama u smislu ovog zakona smatrat će se sve grupe državljana koji se nazivaju ili određuju kao narodi, nacionalne i etničke zajednice, nacionalne i etničke grupe, nacionalnosti i narodnosti, a ispunjavaju uvjete iz stavka 1 ovog članka.“

¹³ Službeni glasnik RS 2006, 98.

njen od strane Venecijanske komisije.¹⁴ U 2009. godini donesen je i *Zakon o nacionalnim vijećima nacionalnih manjina*¹⁵. Osim Ustava i spomenutih zakona, položaj nacionalnih manjina uređuju još i *Zakon o službenoj uporabi jezika i pisma*¹⁶, *Zakon o osnovama sustava obrazovanja i odgoja*¹⁷ i *Zakon o lokalnoj samoupravi*¹⁸.

Dakle, osnovu politike prema nacionalnim manjinama i zaštite etnokulturoloških posebnosti manjinskih skupina u Srbiji predstavlja: 1. ustavno priznanje prava na kulturnu samoupravu i autonomiju; 2. zakonsko priznanje manjinskog identiteta i 3. utvrđivanje položaja manjinskih samouprava. Veoma je važno napomenuti da poštivanje manjinskih prava ne ovisi samo o normativnim rješenjima, već i o posvećenosti poštivanju zakona i njegove uspješne implementacije i provedbe, kao i o korjenitijim društvenim promjenama, stabilizaciji društva i demokratizaciji u svim njegovim segmentima. Jedan od glavnih nedostataka prilikom zaštite manjina na unutarnjem planu jest i taj što srbijansko zakonodavstvo i javne politike ne prave razliku između manjina sukladno njihovim etnokulturološkim posebnostima i brojnostima, već se unificirana rješenja primjenjuju na sve manjine.

Važan korak k unaprjeđivanju sustava zaštite nacionalnih manjina u kontekstu EU integracija, napravljen je usvajanjem *Akcijskog plana za ostvarivanja prava nacionalnih manjina*.¹⁹ Akcijski plan je usvojen 2016. na sjednici Vlade Republike Srbije, kao dio aktivnosti koje su bile predviđene *Akcijskim planom za pregovaračko poglavlje 23*.²⁰ Polazišnu osnovu za izradu Akcijskog plana predstavljale su Europska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima, Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, kao i Stručno izvješće o stanju manjinskih prava u Republici Srbiji, koji su načinili predstavnici ekspertne misije Europske komisije 2015.²¹ Akcijski plan predstavlja srednjoročni strateški dokument koji sadržava strateške ciljeve postavljene sukladno preporukama Savjetodavnog komiteta Okvirne konvencije Vijeća Europe,

¹⁴ Unatoč činjenici da je Srbija etnički diverzificirana država, srbijanski ustavotvorci iz 2006. su zanjekali ovu činjenicu te Srbiju definirali kao nacionalnu državu, te je samim tim u ustavnoj definiciji izostavljen višenacionalni karakter države. Kasnijim odredbama kojima se uređuje ostvarivanje i zaštita prava nacionalnih manjina ukazuje se na jasno opredjeljenje da se međuetnički odnosi uređuju na temelju legalističkog modela priznavanja prava manjinskim grupama i zabrani formalne diskriminacije. Ovakvim pristupom rješavanju manjinskog pitanja Srbija se jasno opredijelila za segregacijski model multikulturalizma u kojem priznavanje prava manjina i osiguravanje uvjeta za očuvanje njihovih etnokulturoloških posebnosti i identiteta ne znači i njihovu društvenu integraciju u društveno-politički sustav (vidjeti više u: Europska komisija za demokraciju putem prava (Venecijanska komisija), Mišljenje o Ustavu Srbije, Mišljenje br. 405/2006, Strazbur, 2007.).

¹⁵ „Službeni glasnik RS“, br. 72/2009.

¹⁶ „Službeni glasnik RS“, br. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005, 30/2010.

¹⁷ „Službeni glasnik RS“, br. 72/2009, 52/2011, 55/2013, 35/2015 – autentično tumačenje i 68/2015.

¹⁸ „Službeni glasnik RS“, br. 129/2007, 83/2014.

¹⁹ Akcijski plan za ostvarivanje prava nacionalnih manjina, 3. ožujka 2016.

²⁰ Akcijski plan za poglavlje 23, 3. travnja 2016.

²¹ Crickley, Anastasia i Rainer Hofmann, Rainer. 2015. *Stručni izvještaj o stanju manjinskih prava u Republici Srbiji*.

a čija realizacija je neophodna za otklanjanje uočenih nedostataka u provedbi prava i sloboda nacionalnih manjina.

Iako je u cilju izrade Akcijskog plana bila formirana multiresorna radna skupina, sastavljena od relevantnih državnih i pokrajinskih tijela, predstavnika nacionalnih vijeća nacionalnih manjina i predstavnika Vijeća Europe i organizacija civilnog društva, nije osigurana adekvatna inkluzivnost za koju se predmnijevalo da ju je neophodno osigurati. Akcijski plan je podijeljen u jedanaest poglavlja koja se odnose na: 1. osobni i statusni položaj; 2. zabrana diskriminacije; 3. područje kulture i medija; 4. sloboda vjeroispovijesti; 5. uporaba jezika i pisma; 6. obrazovanje; 7. demokratska participacija; 8. odgovarajuća zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u javnom sektoru i javnim poduzećima; 9. nacionalna vijeća nacionalnih manjina; 10. ekonomski položaj; 11. međunarodna suradnja. Kako bi se mjere iz Akcijskog plana mogle implementirati formiran je proračunski fond.²² Za provedbu Akcijskog plana zadužen je Republički savjet za nacionalne manjine, dok je Ured za ljudska i manjinska prava zadužen prikupljati podatke o provedbi mjera predviđenih u Akcijskom planu i potom ih u vidu tromjesečnih izvješća dostavljati Savjetu za nacionalne manjine i Koordinaciji nacionalnih vijeća nacionalnih manjina.

Kada je riječ konkretno o institucijama zaduženim za zaštitu manjinskih prava, onda je potrebno istaknuti da u Srbiji ne postoji ustrojeno ministarstvo koje bi isključivo skrbrilo za ljudska i manjinska prava. Vlada Republike Srbije je 2012. umjesto ministarstva formirala *Ured za ljudska i manjinska prava (Kancelarija za ljudska i manjinska prava)*, kao savjetodavno tijelo Vlade, odnosno da vrši stručne poslove za potrebe Vlade i ministarstava koja u svom polju djelovanja imaju i ljudska i manjinska prava. Uredbom o Uredu za ljudska i manjinska prava,²³ člankom 2, predviđeno je da Ured vrši poslove vezane za zaštitu i unaprjeđenje ljudskih i manjinskih prava; praćenje usuglašenosti domaćih propisa s međunarodnim ugovorima i drugim međunarodno pravnim aktima o ljudskim i manjinskim pravima i iniciranje izmjena domaćih propisa; opća pitanja položaja pripadnika nacionalnih manjina; praćenje položaja pripadnika nacionalnih manjina koje žive na teritoriju Republike Srbije i ostvarivanja manjinskih prava; ostvarivanje veza nacionalnih manjina s matičnim državama.

Sljedeće važno tijelo koje skrbi o zaštiti i unaprjeđenju prava nacionalnih manjina svakako je i *Savjet za nacionalne manjine*, koji je ranije bio poznat kao Savezni savjet za nacionalne manjine, formiran na temelju članka 18. Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina. Vlada Republike Srbije je Uredbom o Savjetu Republike Srbije za nacionalne manjine, člankom 1. definirala da Savjet skrbi o očuvanju, unaprjeđenju i zaštiti nacionalnih, etničkih, vjerskih, jezičnih i kulturnih posebnosti pripadnika nacionalnih manjina u Republici Srbiji. Člankom 2. Uredbe određeno je da Savjet potvrđuje simbole, znamenja i praznike nacionalnih manjina na pri-

²² Fond je već od samog početka bio primjerom brojnih kritika, jer se on sastoji samo od 1.800.000 dinara. Iako se u Akcijskom planu predviđa i osiguranje sredstava iz alternativnih izvora kao što su donatorska sredstva, IPA projektni fondovi, bilateralni fondovi i donacije, u javnosti još uvijek nedostaje adekvatnih informacija što je konkretno poduzeto kako bi se sredstva povećala.

²³ Uredba o Uredu za ljudska i manjinska prava („Sl. glasnik RS“, br. 75/2012).

jedlog nacionalnih vijeća nacionalnih manjina (u daljem tekstu: nacionalna vijeća); razmatra nacрте zakona i drugih propisa značajne za ostvarivanje prava nacionalnih manjina i o tomu daje mišljenje Vladi; prati i razmatra stanje ostvarivanja prava nacionalnih manjina u Republici Srbiji i stanje međunarodnih odnosa u Republici Srbiji; predlaže mjere za unaprjeđenje pune i djelotvorne ravnopravnosti pripadnika nacionalnih manjina i razmatra mjere koje u te svrhe predlože osnutak drugih tijela; prati ostvarivanje suradnje nacionalnih vijeća s nadležnim tijelima Republike Srbije, autonomnih pokrajina, općina, gradova i Grada Beograda; razmatra uvjete za rad nacionalnih vijeća; razmatra ostvarivanje međunarodnih obveza glede ostvarivanja prava pripadnika nacionalnih manjina u Republici Srbiji i međunarodnu suradnju nacionalnih vijeća; razmatra listu kandidata za Nacionalni prosvjetni savjet sukladno članku 11. Zakona o osnovama sustava obrazovanja i odgoja; razmatra međunarodne ili regionalne sporazume koji se odnose na položaj nacionalnih manjina i zaštitu njihovih prava u postupku njihova zaključivanja te vrši i druge poslove koji su utvrđeni zakonom. Člankom 3. Uredbe određeno je tko sve ulazi u sastav Savjeta, a to su predsjednik Vlade, ministar za ljudska i manjinska prava, ministar za državnu upravu i lokalnu samoupravu, ministar kulture, ministar prosvjete, ministar za mladež i sport, ministar vjera, ministar pravde i ministar unutarnjih poslova, kao predstavnici Vlade, predsjednici nacionalnih vijeća nacionalnih manjina i predsjednik Saveza židovskih općina Srbije koji ima položaj predsjednika nacionalnog vijeća. Spomenutim člankom je potvrđeno i da trenutačni predsjednik Vlade predsjedava Savjetom. Iako je predviđeno da se Savjet sastaje po potrebi, najmanje četiri puta godišnje, u praksi se ovo nije poštivalo, te se sjednice održavaju neredovito, a informacija dostupnih javnosti o radu ovog tijela, kao i zapisnika sa sjednica, praktično da i nema.

Trenutačno jedino ministarstvo koje u svom polju djelovanja ima i manjinska prava jest *Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave*. Unutarnjim ustrojem ministarstva ustanovljen je *Sektor za ljudska i manjinska prava i slobode i registre* unutar kojeg, pored nekoliko unutarnjih jedinica, djeluje i *Grupa za ljudska i manjinska prava*. Grupa za ljudska i manjinska prava obavlja poslove koji se odnose na: nacionalna vijeća nacionalnih manjina, sudjeluje u pripremi zakona i drugih propisa iz područja nacionalnih vijeća, vođenje drugostupanjskog upravnog postupka po žalbi izjavljenoj protiv rješenja imatelja javnih ovlaštenja u povjerenim poslovima posebnog popisa birača, usklađivanje rada imatelja javnih ovlasti i pripremu uputa i objašnjenja u svezi s provedbom prvostupanjskog upravnog postupka i donošenjem prvostupanjskih rješenja u povjerenim poslovima posebnog popisa birača; praćenje primjene propisa i stanja u području prava nacionalnih manjina; davanje mišljenja o ustavnosti i zakonitosti općih akata nacionalnih vijeća; pružanje pravne pomoći nacionalnim manjinama u ostvarivanju prava u području nacionalnih vijeća nacionalnih manjina; vođenje Registra nacionalnih vijeća nacionalnih manjina, provedbu izbora za nacionalna vijeća nacionalnih manjina; vođenje posebnih popisa birača nacionalnih manjina; nadzor nad primjenom propisa kojima se uređuje vođenje posebnih popisa biračkih spisa u jedinicama lokalne samouprave; nadzor nad zakonitošću, itd.

Važnu ulogu u zaštiti nacionalnih manjina u institucionalnom smislu kao neovisno tijelo ima i *Ured zaštitnika građana* odnosno *Ombudsman*.²⁴ Zaštitnik građana ima svog zamjenika koji je zadužen isključivo za prava nacionalnih manjina. Osim zamjenika, unutar Ureda, zaštitnik ima ustrojen *Savjet zaštitnika građana za nacionalne manjine* u koji ulaze ugledni akademici, sveučilišni profesori, stručnjaci za prava manjina, relevantni predstavnici civilnoga sektora, itd.

U svezi s tijelima na pokrajinskoj razini, u AP Vojvodini, unutar pokrajinske vlade postoji ustrojeno *Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje, propise, upravu i nacionalne manjine – nacionalne zajednice*.²⁵ Unutar ovog tajništva formiran je *Sektor za nacionalne manjine – nacionalne zajednice i prevoditeljske poslove*, unutar kojega kao manje unutarnje jedinice djeluju *Odjel za ostvarivanje prava nacionalnih manjina – nacionalnih zajednica* i *Odjel za prevoditeljske poslove*. Pokrajinsko tajništvo ima poseban program za sufinanciranje etničkih zajednica i program za financijsku potporu nacionalnim vijećima.

Važno je kao instituciju spomenuti i *Ured zaštitnika građana* na pokrajinskoj razini,²⁶ odnosno pokrajinskog ombudsmana koji ima svog zamjenika zaduženog za prava nacionalnih manjina. Na temelju članka 13. Odluke o pokrajinskom ombudsmanu, ovlasti pokrajinskog zaštitnika građana su pratiti primjenu međunarodnih standarda iz područja ljudskih prava, prikupljati informacije o primjeni zakona i drugih propisa iz područja ljudskih prava, sastavljati godišnje izvješće o ostvarivanju ljudskih prava, obavještavati nadležna tijela i širu javnost o kršenju ljudskih prava, primati i ispitivati predstavke koje se odnose na povredu ljudskih prava, posredovati u mirnom rješavanju sporova vezanih za kršenja ljudskih prava, inicirati pokretanje kaznenih, disciplinskih i drugih postupaka kod nadležnih tijela u slučaju kršenja ljudskih prava, organizirati i sudjelovati u organizaciji i pripremama savjetovanja o ostvarivanju i poštovanju ljudskih prava, organizirati i sudjelovati u organizaciji i pripremama kampanja za informiranje javnosti o pitanjima značajnim za ostvarivanje i poštovanje ljudskih prava, inicirati i poticati obrazovanje o ljudskim pravima u svim područjima života, surađivati i razmjenjivati iskustva s drugim ombudsmanima u tuzemstvu i inozemstvu, obavljati druge poslove sukladno zakonu i propisima Skupštine. Pokrajinski ombudsman ima ovlasti inicirati postupke pred Ustavnim sudom i predložiti Skupštini i Izvršnom vijeću donošenje novih i promjene postojećih propisa i drugih akata iz njihove nadležnosti, u cilju harmoniziranja i unaprjeđivanja ljudskih prava sukladno međunarodnim standardima (Članak 14.).

Ovlasti zamjenika ombudsmana zaduženog za nacionalne manjine uređene su člankom 15. pokrajinske odluke, koji ima dužnosti: pratiti primjenu međunarodnih standarda o pravima nacionalnih manjina i zakona o pravima nacionalnih manjina,

²⁴ Zakon o zaštitniku građana („Sl. glasnik RS“, br. 79/2005 i 54/2007).

²⁵ Djelokrug rada Pokrajinskog tajništva za obrazovanje, propise, upravu i nacionalne manjine – nacionalne zajednice utvrđen je člankom 37. Pokrajinske skupštinske odluke o pokrajinskoj upravi („Službeni list APV“, broj: 37/14 i 54/14-dr. odluka i 37/16).

²⁶ Pokrajinska skupštinska odluka o Pokrajinskom ombudsmanu („Sl. list AP Vojvodine“, br. 23/2002, 5/2004, 16/2005 i 18/2009 – promjena naziva akta).

prikupljati informacije o primjeni zakona i drugih propisa o pravima nacionalnih manjina, nadgledati praksu i kontinuirano pratiti ostvarivanje prava nacionalnih manjina u različitim područjima društvenoga života, nadgledati proces donošenja novih propisa ili izmjenu važećih propisa u svim područjima koja su u svezi s položajem i ostvarivanjem prava nacionalnih manjina, davati savjete nadležnim tijelima u svezi s donošenjem, izmjenama i dopunama propisa koji se odnose na zaštitu prava nacionalnih manjina, kao i u svezi s primjenom tih propisa, sastavljati dio godišnjeg izvješća ombudsmana o ostvarivanju prava nacionalnih manjina u kojemu detaljno obrađuje slučajeve kršenja ovih prava, obavještavati nadležna tijela i širu javnost o stanju prava nacionalnih manjina, na vlastitu inicijativu ili na zahtjev pojedinca izdavati priopćenja o kršenju prava nacionalnih manjina, primati i ispitivati predstavke koje se odnose na kršenje prava nacionalnih manjina, posredovati u mirnom rješavanju sporova u svezi s kršenjem prava nacionalnih manjina, inicirati pokretanje kaznenih, disciplinskih i drugih postupaka kod nadležnih tijela u slučaju kršenja prava nacionalnih manjina, organizirati i sudjelovati u organizaciji i pripremama savjetovanja o ostvarivanju i poštovanju prava nacionalnih manjina, organizirati i sudjelovati u organizaciji i pripremama kampanja za informiranje javnosti o pitanjima značajnim za ostvarivanje prava nacionalnih manjina i problemima u svezi s ostvarivanjem ovih prava, poduzimati aktivnosti usmjerene k podizanju svijesti kod javnog mnijenja u svezi s problemima u ostvarivanju prava nacionalnih manjina i načina na koji zaštita ovih prava može biti unaprijeđena, inicirati i poticati obrazovanje za poštovanje prava nacionalnih manjina, surađivati i razmjenjivati iskustva s drugim ombudsmanima i zamjenicima ombudsmana u tuzemstvu i inozemstvu u svezi zaštite nacionalnih manjina, obavljati druge poslove sukladno odluci ombudsmana.

I na koncu, svjesni činjenice da se najveći dio manjinskih prava ostvaruje i konzumira na lokalnu, srbijanski zakonodavci su na lokalnoj razini, sukladno *Zakonu o lokalnoj samoupravi*, predvidjeli osnutak *Vijeća za međunacionalne odnose*. Na temelju članka 98. navedenog zakona, u prvom stavku predviđeno je da se u nacionalno mješovitim općinama osnivaju vijeća za međunacionalne odnose koja čine predstavnici svih nacionalnih i etničkih skupina. U stavu dva istog članka definirano je koje su to lokalne zajednice u kojima se formiraju vijeća za međunacionalne odnose. Naime, riječ je o općinama u kojima jedna nacionalna zajednica čini više od 5% ukupnog stanovništva, ili sve zajednice čine više od 10% ukupnog stanovništva, prema posljednjem popisu stanovništva u Srbiji. Zakonom je predviđeno da u Vijeću predstavnike mogu imati zajednice s više od 1 posto udjela u ukupnom stanovništvu općine. Osnovna nadležnost Vijeća je „razmatrati pitanja ostvarivanja, zaštite i unapređivanja nacionalne ravnopravnosti, sukladno zakonu i statutu“. Djelotvornost Vijeća ogleda se u tomu što ono „o svojim stavovima i prijedlozima obavještava skupštinu jedinice lokalne samouprave koja je dužna o njima se izjasniti na prvoj narednoj sjednici, a najkasnije u roku od 30 dana“. Skupština općine je dužna svaki prijedlog koji se odnosi na prava nacionalnih ili etničkih zajednica zastupljenih u Vijeću, dostaviti najprije na razmatranje ovom tijelu, koje ima pravo „pred Ustavnim sudom pokrenuti postupak za ocjenu ustavnosti i zakonitosti odluke ili drugog

općeg akta skupštine općine ako smatra da su njima neposredno povrijeđena prava nacionalnih ili etničkih zajednica predstavljenih u Vijeću za međunacionalne odnose i pravo pod istim uvjetima pred Vrhovnim sudom Srbije pokrenuti postupak za ocjenu suglasnosti odluke ili drugog općeg akta skupštine jedinice lokalne samouprave sa statutom“. U odnosu na kriterije i definicije koji su postavljeni na temelju članka 98. Zakona, u Srbiji trenutačno ima 68 multietničkih općina, od čega je 47 na teritoriju AP Vojvodine, a 21 na području uže odnosno centralne Srbije. Ipak, nisu sve općine formirale vijeća, tako je do polovice 2017. vijeća formiralo tek 43 općine, od kojih su 33 vojvođanske.

Iako je u Srbiji nakon 2000. razvijen određeni spektar sloboda i prava manjina u zakonodavnom smislu i unaprjeđenja položaja manjina u institucionalnom smislu, i dalje nije osigurana ozbiljna i sustavna društvena integracija manjina, niti je ona danas u uvjetima prevladavajućeg segregacijskog multikulturalizma moguća. Srbija je kao država potpisnica Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina i Europske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima kojima se definiraju minimumi zaštite zajamčeni nacionalnim zajednicama, ali postavlja se pitanje je li minimum zaštite manjina i okvirnog priznavanja manjinskih identiteta dovoljan stupanj ako se ima u vidu opredijeljenost Srbije za članstvo u EU. Situacija u Srbiji je dodatno zakomplicirana i činjenicom da nije pokrenuta ni šira društvena akcija po pitanju odgovornosti za događanja iz devedesetih godina prošloga stoljeća.²⁷

Hrvatska manjinska i kulturna samouprava

U ovako normativno uređenom i institucionalno osmišljenom sustavu zaštite manjinskih prava u Srbiji, za hrvatsku zajednicu najznačajnije mjesto zauzima *Hrvatsko nacionalno vijeće*. Iako demografski oslabljena i iznimno fragmentirana zajednica, Hrvati su uspjeli, zahvaljujući dobroj organizaciji i stručnosti, stvoriti respektabilno tijelo manjinske i kulturne samouprave. Ideja i inicijativa za osnivanjem tijela hrvatske manjinske samouprave potekla je od Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini, najrelevantnije političke stranke u hrvatskoj zajednici u Srbiji, koja je još 1994. usvojila *Inicijativu za osnutkom Narodnoga vijeća Hrvata u SRJ*.²⁸ Nakon inicijative DSHV-a bilo je još nekoliko neuspjelih pokušaja da se osnuje hrvatsko manjinsko samoupravno tijelo, ali sve do demokratskih promjena i cjelokupnog društvenog preustroja, nisu postojale objektivne mogućnosti za osnutak manjinskoga vijeća.

Konkretno, uvjeti za formiranjem tijela manjinske samouprave stječu se usvajanjem Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina u veljači 2002. Tako je Zakon predvidio stvaranje tijela manjinskih samouprava, odnosno nacionalnih vijeća nacionalnih manjina, koja predstavljaju nacionalne zajednice u područjima službene uporabe jezika, obrazovanja, informiranja i kulture. Hrvatska zajednica je bila

²⁷ Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. 2016. *Ljudska prava u Srbiji 2015, Demokratski deficit – osnova autoritarnosti*, Beograd.

²⁸ Izvor: Hrvatsko nacionalno vijeće.

među prvima koja je stjecanjem optimalnih uvjeta utemeljila svoje vijeće početkom 2003., odmah nakon Mađara. U prvim godinama formiranja nacionalnih vijeća došlo je do velikih zapreka u njihovu funkcioniranju, jer zakonom nisu bile utvrđene niti precizno definirane nadležnosti vijeća, kao ni financiranje iz proračuna. Jedan od većih problema predstavljalo je, ali i dalje predstavlja, to što dijelovi manjinskih zajednica, udaljeniji od tradicionalnih manjinskih centara, teško mogu utjecati na kreiranje politika vijeća i donošenje odluka. Pokušaj da se unaprijedi položaj manjinskih samouprava načinjen je 2009. donošenjem Zakona o nacionalnim vijećima nacionalnih manjina. Za razliku od prethodnog, ovaj Zakon karakterizira to da se njime osim uređivanja nadležnosti vijeća u već navedenim područjima, pokušalo urediti i njihovo financiranje kao i druga pitanja od značaja za rad nacionalnih vijeća nacionalnih manjina.

Hrvatsko nacionalno vijeće je do sada birano na posrednim izborima, odnosno putem elektora. Prvi saziv HNV-a s 35 vijećnika izabralo je 198 elektora na elektorskoj skupštini održanoj u Subotici 15. prosinca 2002. godine. Zakonom o nacionalnim vijećima nacionalnih manjina iz 2009. broj vijećnika HNV-a smanjen je na 29. U prvom sazivu HNV-a promijenila su se tri predsjednika, dok je u drugom i trećem sazivu bio samo jedan. Drugi saziv HNV-a izabralo je 132 elektora na elektorskoj skupštini u Subotici 6. lipnja 2010. godine, a treći, aktualni saziv, izabralo je 132 elektora na elektorskoj skupštini u Beogradu 26. listopada 2014. godine. Predsjednik drugog i trećeg saziva Hrvatskog nacionalnog vijeća je dr. sc. Slaven Bačić. Hrvatsko nacionalno vijeće je (su)osnivač još dvije institucije manjinske samouprave Hrvata u Srbiji, a to su Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata i Novinsko-izdavačka ustanova „Hrvatska riječ“.

Temeljem Zakona o nacionalnim vijećima nacionalnih manjina, Hrvatsko nacionalno vijeće preko svojih tijela samostalno: donosi i mijenja statut nacionalnog vijeća, donosi financijski plan, financijsko izvješće i završni proračun; raspoláže vlastitom imovinom, odlučuje o nazivu, simbolima i pečatu nacionalnog vijeća, utvrđuje prijedloge nacionalnih simbola, obilježja i praznika nacionalne manjine, osniva ustanove, udruge, fondacije, privredna društva u područjima kulture, obrazovanja, informiranja i službene uporabe jezika i pisma; predlaže predstavnika nacionalne manjine u vijeću za međunacionalne odnose u jedinici lokalne samouprave; ustanovljuje i dodjeljuje priznanja; inicira donošenje i prati provedbu zakona i drugih propisa iz područja kulture, obrazovanja, informiranja i službene uporabe jezika i pisma; sudjeluje u pripremi propisa i predlaže izmjenu i dopunu propisa kojima se uređuju Ustavom zajamčena prava nacionalnih manjina u području kulture, obrazovanja, informiranja i službene uporabe jezika i pisma; predlaže posebne propise i privremene mjere u područjima u kojima se ostvaruje pravo na samoupravu, radi postizanja pune ravnopravnosti između pripadnika nacionalne manjine i građana koji pripadaju većini; pokreće postupak pred Zaštitnikom građana, pokrajinskim i lokalnim ombudsmanom i drugim nadležnim tijelima kada procijeni da je došlo do povrede Ustavom i zakonom zajamčenih prava i sloboda pripadnika nacionalnih manjina; odlučuje o drugim pitanjima koja su mu povjerena zakonom. Krajnji cilj

djelovanja Hrvatskog nacionalnog vijeća je očuvanje etnokulturološkog identiteta Hrvata u Srbiji.

Školstvo i obrazovanje

Školovanje na hrvatskome jeziku u Srbiji je u institucionalno-pravnom smislu uvedeno tek školske 2002./03. i tek od tada ono postoji u okvirima državnog obrazovno-odgojnog sustava. Prije službenog uvođenja hrvatskoga jezika, obrazovanje na materinskom hrvatskom je postojalo isključivo u vjerskim institucijama, čiji rad država nije dugo priznavala. Ustavno pravo nacionalnih manjina na obrazovanje na materinskom hrvatskom jeziku ostvaruje se sukladno više zakona kojima je regulirano školovanje u Republici Srbiji.²⁹ Danas je nastava na hrvatskom jeziku organizirana u sklopu redovitog obrazovnog sustava u osnovnim i srednjim školama u obliku modela A (kompletna nastava na hrvatskom jeziku prema planu i programu Republike Srbije), modela B (dvojezična nastava, hrvatsko-engleski jezik) i modela C (nastava na srpskom jeziku uz izučavanje izbornog predmeta *Hrvatski jezik s elementima nacionalne kulture*). Predškolsko obrazovanje na hrvatskom jeziku obavlja se u okviru vrtićkih odjela u Subotici, Tavankutu i Maloj Bosni, s ukupno 89 djece. Hrvatski jezik također je zastupljen i u mađarsko-hrvatskoj Biskupijskoj klasičnoj gimnaziji i sjemeništu Paulinum u Subotici. Od visokoškolskih ustanova na ovim područjima jedino Teološko-katehetski institut, kao viša školska ustanova Subotičke biskupije, izvodi nastavu i na hrvatskom jeziku. Nastavu izvodi stručni kadar pri pojedinim školama, kao i četiri nastavnika iz Republike Hrvatske upućenih od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta.³⁰

Međutim, iako je u određenom smislu obrazovanje na hrvatskom uvedeno u institucionalnom smislu u obrazovno-odgojni sustav, još uvijek postoji mnogo problema koji dulje od desetljeća nisu riješeni. Problemi kao što su: nedostatak udžbenika na hrvatskom, nedostatak lektorata za hrvatski jezik, nepriznavanje diploma visokoškolskih ustanova hrvatske zajednice u Srbiji, neriješeni radni status nastavnika za hrvatski koji dolaze iz Hrvatske, samo su neki od problema za čije rješavanje u Srbiji i dalje nedostaje političke volje.

Na polju obrazovanja važno je naglasiti da je Hrvatsko nacionalno vijeće načinilo značajni korak usvajanjem *Strategije obrazovanja na hrvatskom jeziku u Republici Srbiji 2017. – 2021.*, koncem 2016. godine. Već je u samom uvodu ovoga dokumenta naglašena važnost koju sa sobom nosi obrazovanje na hrvatskom jeziku, jer ono ne samo da predstavlja jednu od najvažnijih značajki ostvarivanja manjinskih prava, već se na taj način ulaže u cjelokupnu budućnost Hrvata u Srbiji.

²⁹ Zakon o osnovama sustava obrazovanja i odgoja, Zakon o osnovnoj školi, Zakon o srednjoj školi, Zakon o visokom obrazovanju, Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina.

³⁰ Osnovne informacije o obrazovanju na hrvatskome vidi na: http://www.hnv.org.rs/obrazovanje_na_hrvatskom.php (pristupano: 6. svibnja 2017.)

Informiranje na materinskom jeziku

Informiranje na hrvatskom jeziku u Vojvodini ima dugu tradiciju i može se reći da je do danas, unatoč mnogim nedostacima i problemima, ostalo veoma razvijeno. Kako navodi Ante Sekulić, jedno od najstarijih glasila Hrvata u Vojvodini, subotički *Neven*, počeo je izlaziti još davne 1884. pod uredništvom učitelja Mije Mandića, a od 1919. do 1920. tiskan je kao dnevni list. Uredništvo lista se mijenjalo, ali je cilj ostajao isti, a to je bila borba za odcjepljenje Bačke, Baranje i Srijema od Ugarske te nacionalno oslobođenje Hrvata u tim krajevima. Nakon nekoliko godina list je ukinut, ali su istodobno na hrvatskom počela izlaziti druga glasila kao što su *Hrvatske novine*, *Subotičke novine* itd. (Sekulić 1990, Sekulić 2010).

Danas se pripadnici hrvatske manjine u Srbiji na materinskom jeziku mogu informirati putem elektroničkih i tiskanih medija. Kada je riječ o televizijskom programu, na Drugom programu Radio-televizije Vojvodine emitira se informativna emisija *Dnevnik* na hrvatskome jeziku od ponedjeljka do subote. Na RTV-u se na hrvatskome još emitiraju subotom emisija *Izravno* – razgovor na aktualne društvene i političke teme, dok se nedjeljom emitira *Svijetionik*, u čijem su fokusu teme iz kulture. Na Radio televiziji Srbije ne postoji program na hrvatskome jeziku, ali se na Prvom programu RTS-a realizira emisija *Građanin*, kolažnoga tipa, koja se snima u mjestima gdje žive pripadnici nacionalnih manjina i koja se nekada emitira ili na jezicima manjina ili na srpskom, uz prijevod na manjinske jezike. U 2016. godini na lokalnoj televiziji YU Eco iz Subotice program na hrvatskom obuhvaćao je petominutnu informativnu emisiju *Cro info vijesti*, koja se prikazuje radnim danima nakon Info bloka ove televizije u premijernom i tri reprizna termina. Društveno-politička emisija *Motrišta* je polusatna i emitira se četvrtkom, a reprizira ponedjeljkom. Tradicijskoj kulturi bačkih Hrvata posvećena je emisija *Zlatna škatulja* koja se emitira nedjeljom, a reprizira utorkom. Hrvati u Vojvodini preko prvog programa Hrvatske radiotelevizije utorkom mogu pratiti emisiju *Glas domovine* koja ima stalnu rubriku posvećenu Hrvatima u Srbiji. Radijski program *Glasa Hrvatske* emitira se 24 sata tjedno i putem interneta moguće ga je slušati u cijelom svijetu. Putem radija konkretne informacije o Hrvatima u Srbiji mogu se dobiti i u emisiji *Na valovima staroga kraja* ponedjeljkom u trajanju od 45 minuta, te u velikoj trosatnoj emisiji pod nazivom *Hrvatima izvan domovine*, koju četvrtkom prenosi Prvi program Hrvatskoga radija. Od lokalnih televizija u Hrvatskoj, Vinkovačka TV iz svoje vlastite proizvodnje izdvađa i emisiju *Hrvatska rič iz Vojvodine*, koja uz sudjelovanje relevantnih sugovornika iz hrvatske zajednice u Srbiji obrađuje teme od interesa za Hrvate u Vojvodini.

Velika šteta kada je u pitanju informiranje na manjinskim jezicima, uključujući i hrvatski, učinjena je ukidanjem Radio Subotice 2015., nakon donošenja novih medijskih zakona. Naime, Agencija za privatizaciju odbila je da se Radio po treći put nađe na dražbi. Karakteristika subotičkog radija, osnovanog 1968., bila je da osim postojanja redakcije na srpskom postoje i redakcije na hrvatskom i mađarskom, a emitirale su se i emisije na njemačkom jeziku. Danas se putem radija u Srbiji Hrvati

još mogu informirati na Trećem programu Radija Novi Sad, koji utorkom i subotom emitira polusatne emisije na hrvatskom. Hrvatska kulturna udruga „Vladimir Nazor“ iz Stanišića na valovima Radio Fortuna svake subote emitira jednosatnu emisiju *Glas Hrvata*, dok se na valovima Radio Bačke može poslušati dvosatna emisija na hrvatskom *Zvuci bačke ravnice*.

Najznačajnije tiskano glasilo na hrvatskom u Srbiji svakako je tjednik *Hrvatska riječ*, koji izdaje istoimena novinsko-izdavačka ustanova. Ovo glasilo informativno-političkog karaktera izlazilo je od 1945. do 1956. nakon čega je ukinuto, ali je procesom demokratizacije ponovno pokrenuto 2003.³¹ U okviru Novinsko izdavačke ustanove *Hrvatska riječ* izlaze i dva podlistka, *Kužiš* za mladež i *Hrcko* za djecu. Na hrvatskome jeziku izlazi i katolički mjesečnik *Zvonik* od 1994. godine, te glasilo Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini *Glas ravnice* s prekidima od 1990. godine, koji od 2009. periodično ima podlistak Mladeži DSHV-a *Hrvatski majur*. HKUD „Vladimir Nazor“ iz Sombora od 1998. tromjesečno izdaje glasilo za kulturu *Miro-ljub*, HKPD „Matija Gubec“ iz Tavankuta od 1999. izdaje godišnjak *Gupčeva lipa*, udruga Pučka kasina 1878. iz Subotice od 2003. izdaje mjesečnik *Glasnik Pučke kasine*, nevladina udruga Hrvatska nezavisna lista od 2013. izdaje mjesečnik *Hrvatske novine*, a karmelski samostan u Somboru od 2009. tromjesečno izdaje Glasilo Vicepostulature Sluge Božjega oca Gerarda Tome Stantića pod naslovom *Otac Gerard*, koje izlazi dvaput godišnje. U Subotici od 1995. izlazi Časopis za književnost *Klasje naših ravni*, isprva u izdanju Matice hrvatske Subotica, a od 2006. do 2014. u skladništvu s NIU *Hrvatska riječ*. Naslov je preuzet od časopisa koji je izlazio u Subotici i Zagrebu od 1935. do 1944. Od 2013. godine Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata izdaje časopis za književnost i umjetnost *Nova riječ*.³²

Službena uporaba hrvatskog

Iako je Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina još 2002. definirao da su lokalne samouprave dužne u službenu uporabu uvesti jezik one manjine koja na njezinom području predstavlja udio viši od 15 posto ukupnoga stanovništva, ovo do kraja nikada nije provedeno. Ova tematika je posebno problematična jer se u nekim sredinama, osobito u Srijemu, broj pripadnika hrvatske manjine nakon 90-ih godina prošloga stoljeća iznimno smanjio. Dodatnu otežavajuću okolnost po Hrvate čini i to što su oni relativno nova manjina (koja je tijekom 90-ih bila izložena najvećem teroru od strane državnih vlasti i čije su institucije manjinske samouprave potpuno razorene), koja za razliku od tradicionalnih manjina, kao što su Slovaci i Rusini, nije naslijedila prava iz doba socijalizma koja se odnose na službenu uporabu jezika i pisma.

³¹ Isprva je osnivač lista bila Skupština AP Vojvodine, koja je osnivačka prava nad svim manjinskim medijima, pa tako i Hrvatskom riječi, 2004. godine prenijela na manjinska vijeća, pri čemu je zadržano financiranje iz pokrajinskoga proračuna.

³² Više od informiranju vidi na: http://www.hnv.org.rs/informiranje_na_hrvatskom.php (pristupano: 12. svibnja 2017.).

Hrvatski jezik i pismo u službenoj su uporabi na cijelome području Grada Subotice od 1993. godine. No, službena uporaba hrvatskoga jezika značajnije je zaživjela od 2004. godine kada je ustanovljena općinska Služba za prevoditeljske poslove na hrvatskome jeziku. Skupština općine Srijemska Mitrovica potkraj 2005. uvela je u službenu uporabu hrvatski jezik i pismo na području mjesta Stara Bingula. Skupština općine Apatin je 2006. proglasila hrvatski jezik i pismo službenim u mjestu Sonta, u Statutu Grada Sombora 2008. godine hrvatski jezik i pismo kao službeni uvedeni su u naselja Monoštor (Bački Monoštor) i Bereg (Bački Breg), dok je 2012. hrvatski uveden kao službeni jezik i u mjestima Sot i Batrovci, Općina Šid. Međutim, iskustva u primjeni hrvatskog jezika i pisma u ovim selima posve su skromna. Statutom AP Vojvodine iz 2009. hrvatski jezik i pismo uvedeni su kao jedan od šest službenih jezika i pisama u tijelima i organizacijama Autonomne Pokrajine Vojvodine. Pri Pokrajinskom tajništvu za propise, upravu i nacionalne zajednice djeluje i Služba za prevoditeljske poslove, u okviru koje postoji i prevoditelj za hrvatski jezik. Prije toga, Poslovníkom Skupštine AP Vojvodine od 2002. utvrđeno je da je u radu Skupštine u službenoj uporabi i hrvatski jezik. Hrvatsko nacionalno vijeće je 2009. donijelo Odluku o utvrđivanju tradicionalnih naziva naseljenih mjesta,³³ za osam općina u kojima Hrvati čine značajni udio u ukupnom stanovništvu (Bajmak, Mirgeš, Žednik, Sonta, Bereg, Monoštor, Stara Bingula, Sot), ali i ova odluka nikada nije značajnije zaživjela u praksi, niti se u dovoljnoj mjeri osjećaju pozitivne posljedice njezinog donošenja u lokalnim sredinama.³⁴

Kulturna baština

Hrvati su u kulturnome životu Srbije, osobito u Vojvodini, ostavili dubok trag. U Vojvodini gotovo da nema mjesta u kojemu Hrvati na neki način nisu pridonijeli razvitku sveopće kulturne baštine. I ne samo da su pridonosili razvitku kulture u domicilnoj državi, Hrvati u Srbiji su svojim djelima i kulturnim praksama pridonosili razvitku hrvatske kulture u cijelosti. Tako se Subotica, s pravom stoljećima, smatra centrom mjesnog hrvatstva u kojoj više od trećine ulica nose nazive po hrvatskim toponimima i hrvatskim velikanima.³⁵ Subotica je ujedno i centar hrvatske manjinske samouprave. Hrvatsko nacionalno vijeće se nalazi u Preradovićevoj ulici, Zavod za kulturu vojvodanskih Hrvata se nalazi u Ulici Laze Mamužića,³⁶ u istoj zgradi kao i

³³ „Sl. APV“, br. 3/10.

³⁴ Više o službenoj uporabi hrvatskog jezika i pisma vidi na: http://www.hnv.org.rs/sluzbena_uporaba_hrvatskog_jezika.php (pristupano: 12. svibnja 2017.).

³⁵ Prema dostupnim podacima Subotica je do 2003. imala 878 ulica, od čega je oko 240 ulica nosilo hrvatska imena (Sekulić 1992, Sekulić 1994).

³⁶ Lazar Mamužić, hrvatski odvjetnik i pravnik iz Subotice, bio je ujedno i gradonačelnikom Subotice kada je uži centar Subotice izgrađivan i kada je centar grada dobivao izgled kakav je znan i danas. Mamužić je za potrebe svog rada trebao i palaču, koju je projektirao poznati subotički arhitekt Tit Mačković. Po uputama Mačkovića između 1891. i 1892. izgrađena je reprezentativna velebna palača.

HNV. U Subotici je jedan od najprepoznatljivijih toposa urbanosti grada zgrada Narodnog kazališta, nekada Hrvatskog narodnog kazališta. Osim svog reprezentativnog izgleda, zgrada je desetljećima bila jedan od simbola multietničnosti i multikonfesionalnosti Subotice (Sekulić 1998). Njegovanje kazališne tradicije za vojvođanske Hrvate je imalo višestruki značaj, jer je osim očuvanja i izražavanja individualnog umjetničkog i estetskog izraza, imalo i snažni prosvjetiteljski karakter, koji je imao značajnu ulogu kako u jačanju nacionalne svijesti o pripadnosti hrvatskome narodu, tako i za jačanje veza s domovinom.³⁷ Iako su Hrvati bili jedni od utemeljitelja subotičkog kazališta, trajna i nenadoknadiva šteta im je nanesena 1958. kada je ukinuta Hrvatska drama, koja je poslije preimenovana u Dramu na srpskohrvatskom jeziku, da bi se kasnijim preustrojima svela samo na Dramu na srpskom jeziku. Lokalna vlast u Subotici je bila i predmetom brojnih kritika jer je 2007. pod izgovorom preuređenja kazališta potpuno devastirala zgradu i tek je sedam godina kasnije započeto s njezinom restauracijom, ali drame na hrvatskom i dalje nema (Žigmanov 2009).

Dužijanica³⁸ je jedna od najznačajnijih kulturnih manifestacija vojvođanskih Hrvata, koja se obilježava od 25. travnja do posljednjega tjedna u kolovozu, u organizaciji HKC „Bunjevačko kolo“.³⁹ Kako sve ne bi ostalo samo u tragovima i povijesti, skrbi Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo „Matija Gubec“ iz Tavankuta, koje ak-

³⁷ Prema riječima Alojza Ujesa i Ivanke Rackov, prve kazališne predstave u Subotici izvedene su na hrvatskome jeziku još 1747. Samu hrvatsku dramu su pokrenuli franjevci koji su je postavili u Gramatikalnoj školi na zahtjev gradskog pročelnika. O bogatstvu hrvatske drame u subotičkom kazalištu govore i navodi Milovana Mikovića, da je od 1945. do 1995. premijerno izvedeno 470 predstava, od čega je oko 90 izvedenih prema djelima hrvatskih pisaca, od kojih 26 prema djelima hrvatskih pisaca mahom iz Srijema i Bačke. Od pedesetih do sedamdesetih godina prošloga stoljeća jedan od glavnih stalnih pisaca za potrebe subotičkog kazališta bio je i Matija Poljaković, koji je u vrijeme Hrvatskoga proljeća udaljen iz njega. U kazalištu je izvedeno 15 Poljakovićevih dramskih tekstova od ukupno 43 koliko je napisao. Važno je istaknuti i da se prvi nasadi hrvatske drame u Subotici, kako navodi Miković, nalaze u takozvanom folklornom kazalištu koje je kod vojvođanskih Hrvata veoma razvijeno i čiji se tragovi mogu danas razaznati u proljetnim ophodima, fašnicima, maškarama, bubušarima, zvončarima i tatima, te mnogim drugim narodnim običajima (vidjeti više u: Alojz Ujes, Alojz. 1969. *Reč-dve o tradiciji, XIX. susret vojvođanskih pozorišta*, Subotica, i Ivanka Rackov, Ivanka. 1977. *Iz pozorišnog albuma Subotice* Subotica: Osvit, zatim u Miković, Milovan. 2016. *Osnutak subotičkog HNK-a, Hrvatska riječ*).

³⁸ Dužijanica je svetkovina završetka žetve, koja počinje 25. travnja blagoslovom žita, a ciklus se završava predajom kruha i u posljednjem tjednu kolovoza takozvanim Bunaričkim proštenjem. U početku je to bio jedinstveni katolički blagdan, ali su se kasnije zasebno organizirale crkvena i civilna Dužijanica. Prva crkvena Dužijanica je održana 1911., a prva građanska 1968. Sve do 1993. ova manifestacija se slavila odvojeno jer je cilj tadašnjeg komunističkog režima bio da se stvori odhrvaćena i anacionalna proslava Dužijance. Međutim, povratkom tradiciji i korijenima, a uz sjećanje na mukotrpno zalaganje velečasnog Blaška Rajića, 1993. godine Dužijanica se ponovno počinje slaviti kao jedinstvena svetkovina katoličkog karaktera, koja ima iznimni značaj za vojvođanske Hrvate (Vojnić Hajduk, Kopilović i Stantić 2006).

³⁹ Osim u Tavankutu, program Dužijance se realizira i u Verušiću, Žedniku, Lemešu, Bajmaku, Beregu, Maloj Bosni, Đurđinu, Mirgešu, Čonoplji i u samoj Subotici. Program je iznimno bogat i obuhvaća *takmičenje risara*, tamburašku večer, izložbe slika i predmeta od slame, vožnje fijakerima, itd. Središnji likovi svečanosti nazivaju se *bandaši* i *bandašice*, dok središnjicu same svečanosti predstavlja svečano euharistijsko slavlje u Subotici.

tivno djeluje još od 1946. na polju zaštite i promidžbe kulture mjesnih bunjevačkih Hrvata.⁴⁰ Danas društvo broji oko 400 aktivnih članova i podijeljeno je u šest odjela: folklorni, tamburaški, slamarski, dramski, literarno-novinarski i informatički. Jedan od najznačajnijih rezultata rada ovoga društva predstavlja utemeljenje Galerije Prve kolonije naive u tehnici slame, radi očuvanja i prikazivanja javnosti velikog fonda slika i predmeta od slame koji se do tada nalazio raspršen na mnoštvu lokacija. Tavankut je i jedno od tri hrvatska sela iz Vojvodine koje je dobilo nagradu za kulturu *Najselo*, koju dodjeljuje Hrvatska matica iseljenika mjestima u susjednim državama u kojima žive pripadnici hrvatske manjine, i koja su uspješno djelovala na zaštitu i promidžbi hrvatske kulture i identiteta.⁴¹ Osim Tavankuta, nagradu su još zasluženo ponijeli i Monoštor i Novi Slankamen. U Monoštoru, izrazito šokačkom naselju,⁴² nalazi se katolička crkva svetog Petra i Pavla, podignuta još 1752. kao monumentalna bazilika i danas se ubraja u kulturno dobro od velikog značaja. Monoštor je poznat i po posebnom marijanskom pučkom pjevanju, koje njeguju članice Kulturne udruge Hrvata „Bodrog“ Kraljice Bodroga, koja organizira Festival marijanskog pučkog pjevanja. S druge strane, Novi Slankamen, selo u vojvođanskom dijelu Srijema, jedan je od simbola stradanja Hrvata na ovim prostorima.⁴³ U ovom srijemskom selu, osim najstarije kulturne udruge Hrvata u Vojvodini Hrvatskog kulturnog prosvjetnog društva Stjepan Radić, osnovanog 1902. sa sjedištem u Hrvatskom domu, nalazi se i velebna katolička crkva posvećena sv. Mihovilu. Crkva je sagrađena 1862. i predstavlja spomenik kulture od velikog značaja.

Kako smo imali prilike vidjeti, osim u Bačkoj, velika kulturna baština hrvatskoga naroda nalazi se i u vojvođanskom dijelu Srijema, ponajprije u Petrovaradinu, Srijemskoj Mitrovici i Zemunu. Petrovaradin za hrvatski narod ima veliki značaj jer je se u njemu nalazi rodna kuća bana Josipa Jelačića,⁴⁴ a podno zidina Petrovaradinske tvrđave u Strossmayerovoj ulici u bivšem isusovačkom samostanu nalazi se sjedište Srijemske biskupije. Uz sjedište Srijemske biskupije nalazi se i barokna crkva svetog Jurja, koja se s pravom smatra jednom od najljepših crkava u cijeloj Đakovačko-srijemskoj biskupiji. Petrovaradin je i jedan od duhovnih centara Hrvata u Vojvodini jer se na njegovom izlazu nalazi glavno marijansko svetište u Srbiji, crkva Gospe Snježne na Tekijama (Korade, Aleksić i Matoš 1993). Zemun je kao jedan od

⁴⁰ HKPD „Matija Gubec“ je 2001. na samim počecima demokratizacije srbijanskog društva, organiziralo *Večer hrvatske baštine u Tavankutu*. Cilj manifestacije je bio jedinstvenim načinom okupiti i objediniti sve hrvatske kulturne institucije u Vojvodini, a koje prenose i njeguju hrvatsku kulturu, tradiciju i običaje.

⁴¹ Izvor: Hrvatska matica iseljenika.

⁴² Prema navodima Ante Sekulića, Monoštor je selo u kojemu je Hrvatska seljačka stranka pod vodstvom Stjepana Radića imala jedno od najsnažnijih uporišta (Sekulić 1989).

⁴³ Vidjeti više u napisu Krunoslava Šitića „Divan je kićeni Srijem“, *Glas Koncila*, br. 27 iz 2004.

⁴⁴ O njegovanju uspomene na lik i djelo velikog bana skrbi Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo „Jelačić“ iz Petrovaradina. Udruga organizira i tradicionalni spomendan na dan rođenja bana Jelačića, koji se organizira u suradnji i uz potporu Hrvatskog nacionalnog vijeća. Dan rođenja bana Jelačića jedan je od četiriju praznika Hrvata u Srbiji.

najstarijih gradova u Srijemu istodobno i grad u kojemu su Hrvati sagradili šest crkava, nekoliko škola i bolnica, mnoge tvornice i ulice, hotele, parkove i spomenike, kej, pristanište, itd. (Rukavina 2004). Arhitekt i građevinar Franjo Jenč je za svojega života izgradio preko 100 objekata od čega se većina nalazi u Zemunu. U Zemunu je nekoliko godina boravio i bard hrvatskog pjesništva Tin Ujević, zatim Gustav Krklec koji je za vrijeme Drugog svjetskog rata svojim pjesmama dizao glas protiv ratnih strahota i razaranja. Stjepan Radić je nakon progonstva iz Praga 1900. u Zemunu tiskao časopis *Živa Domovina* koji je izlazio do 1901. Kada je pak riječ o suvremenosti, onda je važno istaknuti da je procesom demokratizacije u Zemunu 2003. registrirana Zajednica Hrvata Zemuna, a nakon toga 2004. ustrojene su i Knjižnica i čitaonica „Ilija Okrugić“, uz potporu Vlade Republike Hrvatske i aktivno zalaganje i rad Katoličke crkve i članova udruge.

Najznačajnija institucija koja danas skrbi o kulturnoj baštini Hrvata u Srbiji jest Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata. Prije ustrojavanja ZKVH-a nije postojala institucionalna osnova za očuvanje materijalnog i nematerijalnog blaga hrvatskog naroda u Srbiji, već su se cjelokupne aktivnosti na području kulture realizirale kroz rad oko četrdesetak kulturnih udruga koje nisu mogle adekvatno djelovati. Većina kulturnih udruga bavi se očuvanjem folklornoga sadržaja iz kulturnoga naslijeđa, ali se one svakako razlikuju po institucionalnoj razvijenosti i bogatstvu sadržaja koji priređuju. Glavna karakteristika im je to što je većina udruga formirana tek nakon 2000. tako da se one još uvijek nastoje institucionalno izgraditi, organizirati i profilirati. Razlike su najvidljivije između udruga u Srijemu i Bačkoj jer, posebice u Subotici, postoje udruge koje u djelokrugu svojega rada imaju i nakladničke djelatnosti, priređivanje književnih večeri, organiziranje znanstvenih skupova, a pojedine se bave i znanstveno-istraživačkim radom. Prije ustrojavanja Zavoda, u znanstveno-istraživačkom radu se isticalo *Hrvatsko akademsko društvo*, koje je 1998. osnovala skupina hrvatskih intelektualaca iz Vojvodine radi osnaživanja hrvatskog nacionalnog bića u Srbiji.⁴⁵ Osim bogate nakladničke djelatnosti, filmske produkcije, istraživačkog rada, društvo je bilo i nositeljem nekoliko strateških projekata kao što su iniciranje procesa uvođenja obrazovanja na hrvatskom u Srbiji, iniciranje osnivanja prvog vrtića na hrvatskom jeziku u Subotici, te osnivanje NIU Hrvatska riječ. Jedan od strateških dugoročnih projekata HAD-a svakako je i realiziranje *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*. Ipak, kada je o znanstveno-istraživačkoj i nakladničkoj djelatnosti riječ, onda tu svakako danas prednjači Zavod.⁴⁶ Zavod razvija i međunarodnu

⁴⁵ Jedan od značajnijih znanstvenih skupova međunarodnog karaktera koje je organizirao HAD, realiziran je u Zagrebu 2008. pod nazivom *Identitet bačkih Hrvata*, u suradnji s Hrvatskim institutom za povijest iz Zagreba, u okviru kojega je izdan i kapitalni istoimeni zbornik znanstvenih radova.

⁴⁶ Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata ima razvijenu dugogodišnju suradnju s vodećim znanstvenim i prosvjetno-obrazovnim institucijama u Hrvatskoj. Tu se najprije misli na Institut za migracije i narodnosti i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatski institut za povijest, Matica hrvatska. U suradnji s navedenim institucijama organiziran je veliki broj znanstvenih skupova, okruglih stolova i konferencija te izdan veliki broj kapitalnih djela, zbornika radova i publikacija. Ovdje izdvajamo znanstvene interdisciplinarnе zbornike *Bunjevci u vremenskom i prostornom kontekstu*, *Hrvati u Vojvodini: identitet(i), procesi i društvene aktivnosti*,

suradnju u području znanosti, kulture i umjetnosti vojvođanskih Hrvata radi unaprjeđivanja i razvijanja međunarodne kulturne suradnje hrvatske nacionalne zajednice u Vojvodini sa svojom matičnom zemljom i susjednim zemljama, relevantnim nevladinim udrugama u tuzemstvu i na međunarodnoj razini.

Na koncu, potrebno je konstatirati da veliko kulturno blago vojvođanskih Hrvata i dalje nije predmetom interesiranja srbijanske države i njezinih institucija i da uslijed nedostatka političke volje ne postoje adekvatna rješenja za nagomilane probleme. O ovakvoj situaciji svakako svjedoči to što i dalje nije riješeno pitanje rodne kuće bana Jelačića u Petrovaradinu i niza hrvatskih domova kulture, osobito u Srijemu (Ruma, Srijemska Mitrovica itd.).

Osnovu za održanje i razvitak hrvatske kulture i zaštitu kulturne baštine Hrvata u Srbiji trenutačno predstavljaju međudržavni ugovori o zaštiti nacionalnih manjina (o kojima će biti više riječi kasnije) i prosvjetno-kulturnoj suradnji. Sukladno odredbama Sporazuma u području zaštite nacionalnih manjina, države su obvezne poticati i donositi mjere neophodne za etnički, kulturni i vjerski identitet manjina. U tom smislu strane ugovornice „će s posebnom pozornošću pratiti ostvarivanje kulturnih, prosvjetnih i vjerskih potreba pripadnika manjina... Poticat će osnivanje kulturnih i prosvjetnih centara kao i rad drugih ustanova nacionalnih manjina... U tu će svrhu podupirati slanje knjiga, časopisa, nosača slike i zvuka takvim ustanovama u nekomercijalne svrhe, vlastitu izdavačku djelatnost manjina, gostovanja profesionalnih i amaterskih kulturno-umjetničkih skupina te organizaciju kulturnih i umjetničkih nastupa, koji pridonose obogaćivanju kulture i identiteta pripadnika manjina u obje zemlje“⁴⁷. Istim člankom države se obvezuju da će štiti kulturna dobra na svom području koja su vezana uz povijest manjina, odnosno da će davati potporu takvim nastojanjima i aktivnostima manjina. Karakteristika ovoga sporazuma je i to što se države posebnim člankom obvezuju da će davati potporu i podržavati „istraživanja iz područja povijesti, kulture i položaja manjina. U tu svrhu poticat će se sudjelovanje pripadnika manjina na istraživačkim projektima i u radu znanstvenih ustanova, kao i suradnja znanstvenih ustanova u tim istraživanjima“⁴⁸. Sporazumom u području kulturno-prosvjetne suradnje regulirana su ona pitanja koja se tiču kako kulturne suradnje dviju država, tako i opstanka nacionalnih manjina. Ovaj ugovor pruža velike mogućnosti za aktivno djelovanje i pružanje potpore hrvatskoj manjini i njezino osnaživanje, ali se čini da u dosadašnjoj praksi one nisu dovoljno rabljene. Člankom 15. ovoga sporazuma države se obvezuju da će posebnu pozornost posvetiti ispunjavanju obrazovnih i kulturnih potreba manjina.

zatim znanstvena monografija Tradicijska baština i etnokulturni identitet podunavskih Hrvata Bunjevacima, antropološko-etnografske studije o Bunjevcima profesorice Milane Černelić, monografske studije pravno povijesnog usmjerenja Ladislava Heke o bunjevačkim Hrvatima u Vojvodini i Mađarskoj i hrvatsko mađarskim odnosima kroz povijest, sabrana djela svećenika i pjesnika Alekse Kokića, pjesnika Miroslava Mađera, cjelokupno književno stvaralaštvo Stanislava Prepreka, itd.

⁴⁷ Članak 5. Sporazuma.

⁴⁸ Članak 10. Sporazuma.

Položaj i značaj Katoličke crkve

Mjesto i uloga Katoličke crkve u Srbiji od iznimnog su značaja za hrvatsku nacionalnu manjinu. Naime, kako smo već imali prilike naglasiti, stoljećima je Katolička crkva u različitim državnim, društvenim i političkim preustrojavanjima i razdobljima, bila jedinom konstantnim i ključnim integracijskim čimbenikom unutar hrvatske zajednice (Šanjek 1996). Prema posljednjem popisu iz 2011., katolička vjera je druga po brojnosti u Srbiji, kojoj od ukupno 7.186.862 stanovnika Srbije,⁴⁹ pripada 356.957 stanovnika, odnosno oko 5% ukupnog stanovništva Srbije. Najveći broj pripadnika katoličke vjere koncentriran je u Vojvodini u kojoj živi oko 94,32% ukupnog broja katolika u Srbiji.⁵⁰ Od 57.900 Hrvata na teritoriju Srbije, koliko ih je bilo prema posljednjem popisu, čak 87,6% se izjasnilo da pripada rimokatoličkoj vjeri, dok se tek oko 3,65% izjasnilo da je bez vjere. Temeljem rezultata popisa, moguće je vidjeti da iako religijski homogena, određena konfesionalna šarolikost postoji i upotpunjuje etnokulturološki mozaik Srbije, samim tim religija predstavlja značajni fenomen u srbijanskoj društvenoj zbilji.⁵¹

Srbija je u procesu svoje demokratizacije i nakon listopadskih promjena 2000. godine nastojala, kao i njezini susjedi, urediti i regulirati postupak registracije i pravni položaj crkava i vjerskih zajednica. U institucionalnom smislu važno je naglasiti da je u Srbiji ranije postojalo ministarstvo zaduženo za vjere, ali je danas za ovo područje zaduženo Ministarstvo pravde, koje je formiralo Upravu za suradnju s crkvama i vjerskim zajednicama. Najznačajniji korak na normativnom planu je načinjen usvajanjem Zakona o crkvama i vjerskim zajednicama⁵² 2006. godine. Na temelju članka 10. Zakona utvrđeno je da u Srbiji postoji pet tradicionalnih crkava koje imaju višestoljetni povijesni kontinuitet i čiji je pravni subjektivitet stečen temeljem posebnih zakona i to su: Srpska pravoslavna crkva, Rimokatolička crkva, Slovačka evangelička crkva, Reformatska kršćanska crkva i Evangelička kršćanska crkva. Istim člankom utvrđeno je i postojanje dvije tradicionalne vjerske zajednice koje, kao i crkve, imaju višestoljetni kontinuitet i čiji je položaj reguliran posebnim zakonima, a to su Islamska vjerska zajednica i Židovska vjerska zajednica. Za Rimokatoličku crkvu važan je članak 12. jer se u njemu Katoličkoj crkvi priznaje pravni subjektiviti-

⁴⁹ U Srbiji je najdominantnija pravoslavna vjera kojoj pripada čak 6.82.350 stanovnika ili 94,4 posto ukupnoga stanovništva Srbije. Ovo svakako pokazuje visoku homogenost kada je u pitanju religijski identitet stanovništva. Uz pravoslavnu i katoličku religiju, dominantan je još islam, koji ima oko 222.828 vjernika odnosno oko 3,1 posto ukupnoga stanovništva. Ni jedna druga religija ne prelazi više od 1 posto ukupnoga stanovništva.

⁵⁰ Podaci o brojnosti katolika u Srbiji i konfesionalnoj strukturi zemlje su izneseni prema publikaciji Vladimir Đurić, Darko Tanasković, Dragan Vukmirović, Petar Lađević, *Etnokonfesionalni i jezički mozaik Srbije*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2014.

⁵¹ Ovo je veoma važno kada su u pitanju nacionalne manjine, jer se od 916.325 pripadnika nacionalnih manjina, koliko ih je bilo prema posljednjem popisu, u Srbiji čak 93% očitovalo kao vjernici, dok samo 1,9% sebe smatra ateistima, a oko 4,1% se nije željelo očitovati o svojoj vjerskoj pripadnosti.

⁵² „Sl. glasnik“, br. 36/06.

tet i povijesni kontinuitet koji je stečen još temeljem Zakona o konkordatu između Kraljevine Srbije i Svete Stolice⁵³ iz 1914. godine. Vjerska zajednica katolika u Srbiji dio je Međunarodne biskupske konferencije sv. Ćirila i Metoda koja obuhvaća Srbiju, Crnu Goru i Makedoniju. U unutarnjem ustroju Katoličke crkve u Srbiji nalaze se Beogradska nadbiskupija i tri biskupije: Subotička, Srijemska i Zrenjaninska.⁵⁴

Najznačajnije obrazovne institucije u okviru Katoličke crkve nalaze se u Bačkoj biskupiji u Subotici, gdje postoje katolička gimnazija Paulinum i Teološko-katehetski institut. Ovo su ujedno bile i prve obrazovne ustanove u kojima su pripadnici hrvatskoga naroda mogli pohađati i slušati nastavu na materinskom jeziku. Na dobrotvorno-humanitarnom planu Katolička crkva u Srbiji djeluje putem *Caritasa*, socio-humanitarne organizacije Rimokatoličke crkve, koja u Srbiji postoji više od dvadeset godina. Svaki biskup je predsjednik svog biskupskog Caritasa i u okviru biskupije koordinira dobrotvornu djelatnost ove organizacije. Na čelu svih biskupskih Caritasa nalazi se predsjednik nacionalnog Caritasa koji predsjedava Biskupskom komisijom za Caritas.

Jedna od pozitivnijih posljedica demokratskih promjena u Srbiji, kada je u pitanju Katolička crkva, predstavlja svakako restitucija odnosno povrat imovine crkvama i vjerskim zajednicama. Ovo je veoma bitna značajka ako se u vidu ima i činjenica da se veliko kulturno blago hrvatskoga naroda nalazi upravo vezano za crkvu. Srbija je nakon više desetljeća vladavine komunističkog režima i nakon demokratskih promjena 2006. usvojila Zakon o vraćanju (restituciji) imovine crkvama i vjerskim zajednicama.⁵⁵ Na temelju ovog Zakona formirana je Direkcija za restituciju, čije je predmete kasnije preuzela Agencija za restituciju. Vjerske zajednice imale su rok od 24 mjeseca da podnesu zahtjeve za povrat svoje imovine i sve vjerske zajednice ukupno su podnijele 3.049 zahtjeva za restituciju. Prema podacima Agencije za restituciju, Katolička crkva u Srbiji u postupku restitucije, traži povrat 3.998 ha zemljišta, od čega 3.956 ha poljoprivrednog zemljišta i 42 ha građevinskog zemljišta, 81 poslovni objekt ukupne procijenjene površine od 49.400 m² i 167 stambenih objekata, ukupne površine od 64.461 m². Katolička crkva potražuje i 37 groblja, 3 umjetničke slike i 73 zahtjeva matice. Do sada su Katoličkoj crkvi vraćeni: zgrada Tehničke škole Subotica u Matije Gupca 8-10 u Subotici (2577 m²); zgrada u Harambašićevoj 5 u Subotici (površine 414 m²); poslovni prostori u Katoličkoj porti 1 i Njegoševoj 2 u Novom Sadu (ukupne površine 1.400 m²); poslovna zgrada u Zmaj Jovinoj 4 u Pančevu (površine 1.200 m²); štapska zgrada u Pančevu (površine 3.082 m²); bivša Medicinska škola u Zrenjaninu (površine 886 m²); zgrada u Zemunu, Karadorđev trg 9 (površine 1.344 m²). Ukoliko se ima u vidu da je do sada Katolička crkva

⁵³ Odluka Narodne skupštine Kraljevine Srbije od 26. srpnja 1914. godine; „Srpske novine“, broj 199/1914.

⁵⁴ O unutarnjem ustrojstvu Katoličke crkve u Srbiji, kao i o obredima i vjerovanjima, vidjeti više u: Kuburić 2010.

⁵⁵ „Sl. glasnik RS“, br. 46/2006.

podnijela čak 467 zahtjeva za povrat imovine, onda je očigledno da je broj vraćene imovine više nego zanemariv.⁵⁶

Značaj europskih standarda manjinske zaštite

Politika multikulturalnosti koja podrazumijeva prihvaćanje i toleriranje razlika, razvijana je na europskoj razini uz napore demokratski orijentiranih nacionalnih i nadnacionalnih aktera, institucija, organizacija, civilnog društva i znanstvenih djelatnika, svjesnih razlika ukorijenjenih u Europi. Ovakav skup politika ne podrazumijeva samo puko priznavanje identiteta manjinskim skupinama uz podešavanje interetničkih odnosa i shvaćanje manjinskih prava kao nešto što se manjinskim skupinama daruje po vlastitom nahodaženju. One podrazumijevaju dublji civilizacijski pristup i pretpostavku iskrenog uvažavanja različitosti koje postoje u jednom društvu i spremnost da se ove razlike promatraju kao bogatstvo koje dodatno treba pridonijeti boljoj koheziji i povezivanju, nikako fragmentaciji i stvaranju barijera. Institucionalizaciju ovakvog vida politike najviše su realizirale i razvijale europske institucije koje su u posljednjim desetljećima uspjele razviti mehanizme implementacije i monitoringa zaštite prava nacionalnih manjina. Kako navodi Asbjorn Eide, razlog ovoga treba tražiti u činjenici da je sama svijest o potrebi zaštite nacionalnih manjina mnogo jača u Europi nego u drugim dijelovima svijeta (Eide 2004).

Na razvitak političke i pravne svijesti o potrebi zaštite nacionalnih manjina i na koncu institucionalizacije same politike, presudnu ulogu su imali Vijeće Europe i Organizacija za sigurnost i suradnju u Europi (OSCE). Za dokumente koji su doneseni od strane ovih institucija, a osobito Vijeća Europe, može se reći da predstavljaju svojstvenu *Magna Carta* zaštite nacionalnih manjina na europskoj razini. S ovakvom praksom Vijeće Europe je započelo još 1950. kada je usvojena *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, a zatim se nastavlja usvajanjem *Europske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima*, da bi tri godine kasnije bila otvorena za potpise i ratifikaciju *Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina* koja predstavlja prvi multilateralni i obvezujući dokument u cijelosti posvećen zaštiti nacionalnih manjina. Za Europsku povelju i Okvirnu konvenciju slobodno možemo reći da su to dva osnovna dokumenta kojima se jamči minimum prava nacionalnim manjinama, i da predstavljaju upravo taj minimum koji trebaju usvojiti države koje planiraju svoju budućnost graditi unutar eurointegracijskih procesa i na koncu unutar same velike europske obitelji.

Donošenju Okvirne konvencije prethodile su odluke Vijeća Europe 1993. koje su rezultirale usvajanjem dokumenta⁵⁷ u kojemu se izražavaju namjere država članica da ustanove standarde zaštite prava manjina, kao i da unaprijede uvjete za očuvanje i razvitak kulturoloških, etničkih, vjerskih i jezičnih posebnosti manjina, sukladno tradicionalnim demokracijskim vrednotama, a to su jednakost pred zakonom, nač-

⁵⁶ Izvor: Agencija za restituciju Republike Srbije, Konfesionalna restitucija.

⁵⁷ Vienna Declaration and Programme of Action. 1993. World Conference on Human Rights. Vienna

la nediskriminacije, sloboda udruživanja i aktivno sudjelovanje u javnom životu. U tom smislu, Komitetu ministara se preporučivalo u najkraćem mogućem roku započeti rad na izradi nacрта okvirne konvencije kojom bi se precizirala načela na čije bi se poštivanje obvezale strane ugovornice u namjeri osiguravanja zaštite nacionalnih manjina. Prema Raineru Hoffmannu, Okvirna konvencija predstavlja impresivnu *renesansu* u pokušajima međunarodne zajednice da se osiguraju i jačaju prava osoba koje pripadaju nacionalno manjinskim skupinama, što je započeto još raspadom socijalističkog poretka u Europi, kada je međunarodna zajednica shvatila da neriješena pitanja i odnosi između većinske i manjinske populacije mogu predstavljati izvoriste potencijalnih sukoba i nestabilnosti ne samo u pojedinim državama, već u Europi u cijelosti (Rainer 2002).

Uvažavajući specifične okolnosti, ne samo u Europi i njezinim regijama, već i u svakoj državi pojedinačno, jer i u samom Vijeću Europe pojedine članice različito tumače odnose etničke većine i manjine, Okvirna konvencija utvrđuje načela i principe koji su primjereni postulatima i načelima moderne europske demokracije. Najvažniji članak Konvencije svakako jest članak 1 jer se u njemu potvrđuje načelo da zaštita nacionalnih manjina i njihovih prava i sloboda predstavlja sastavni dio međunarodnog sustava zaštite ljudskih prava i kao takva pripada područjima međunarodne suradnje. Ovaj članak, dakle, jasno ukazuje da zaštita nacionalnih zajednica ne spada isključivo pod nadležnosti nacionalnog zakonodavstva i sustava, već ona predstavlja dio jednog šireg međunarodnog sustava i na ovaj način otvara mogućnost legitimnog interveniranja međunarodne zajednice (dopuštenim sredstvima i sukladno potrebama) radi popravljivanja stanja po pitanju zaštite nacionalnih manjina. U istom članku formulirano je i načelo da se Konvencijom pravi razlika između zaštite nacionalnih zajednica kao takvih i zaštite prava pojedinca kao nositelja prava, koji pripada toj nacionalnoj zajednici. Dakle, Konvencija stavlja naglasak na zaštitu prava pripadnika nacionalnih manjina, koji svoja prava mogu uživati individualno ili u zajednici s drugima. Ostali relevantni članci i odredbe Konvencije bave se cijelim nizom pitanja koja su bitna za zaštitu prava nacionalnih manjina i one su po pravilu formulirane u obliku određenih obveza koje su države dužne ispuniti poštujući određene principe. U najkraćim crtama, države potpisnice na sebe preuzimaju obveze i jamče sljedeća prava: nediskriminaciju; promidžbu stvarne jednakosti; promidžbu uvjeta koji omogućavaju očuvanje i razvitak kulture, religije, jezika i tradicije; slobodu okupljanja, udruživanja, izražavanja mišljenja, savjesti i vjere; pristup medijima i njihova uporaba; jezična prava (korištenje manjinskog jezika u privatne i javne svrhe kao i pred administrativnim tijelima, korištenje vlastitog imena na jeziku nacionalne manjine, davanje informacija privatne prirode na jeziku nacionalne manjine, topografski nazivi na jeziku nacionalne manjine); obrazovanje (učenje i podučavanje na manjinskim jezicima, sloboda ustanovljavanja obrazovnih ustanova); prekogranične kontakte; međunarodnu i prekograničnu suradnju; sudjelovanje u ekonomskom, kulturnom i socijalnom životu; sudjelovanje u javnom životu; zabranu prisilne asimilacije.

Veoma bitna karakteristika Konvencije je i to što fleksibilno pristupa određenu pojma nacionalna manjina. Iako se u literaturi mogu naći razne definicije nacionalnih manjina,⁵⁸ Konvencija ne operacionalizira ni jedan od njih, već ostavlja mogućnost pripadnicima nacionalnih manjina hoće li ih prihvatiti takvima ili ne.⁵⁹ Implementaciju obveza država članica nadzire Komitet ministara koji je u tu svrhu osnovao Savjetodavni komitet u koji ulaze stručnjaci u području zaštite manjinskih prava. Savjetodavni komitet kao neovisno tijelo prati provedbu konvencije i ostvarivanje prava nacionalnih manjina u državama potpisnicama, ne samo putem izvješća, nego zahtijevanjem mišljenja, posjetima određenim državama i njihovim tijelima, konsultiranjem s civilnim društvom itd. Na koncu, temeljem analize svih podataka i informacija koje dobije iz neovisnih izvora, Savjetodavni komitet sumira dojmove i donosi zaključke i preporuke koje prosljeđuje Komitetu ministara.

Sljedeći važan instrument za zaštitu nacionalnih manjina jest Europska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima. Državama koje su potpisale i ratificirale Povelju ostavlja se sloboda odabira koje regionalne ili manjinske jezike će štiti, kao i mogućnost odabira mehanizama za njihovu zaštitu. Kako se jezici nacionalnih manjina najčešće mogu okvalificirati kao regionalni ili manjinski, oni izravno uživaju zaštitu iz Povelje. Povelja je usmjerena na konkretne mehanizme zaštite manjinskih ili regionalnih jezika i to ponajprije u području obrazovanja, javnog informiranja, kulturnih djelatnosti, ekonomskog i društvenog života, u sudovima u građanskim, parničnim i kaznenim postupcima gdje jezik manjine ima uvjete biti u službenoj uporabi u radu lokalne samouprave i centralnih administrativnih tijela. Povelja predstavlja veoma fleksibilni dokument koncipiran tako da obuhvati različite situacije koje postoje u različitim europskim državama, ali je, usprkos ovome, veoma mali broj zemalja ratificirao Povelju. Srbija je glede prihvaćanja Povelje, prilikom predaje ratifikacijskog dokumenta prihvatila da se na određene manjinske jezike, uključujući i hrvatski, primjenjuju pojedini mehanizmi zaštite koji su prije svega sadržani u sljedećim člancima: članak 8 (obrazovanje), članak 9 (sudska ovlaštenja), članak 10 (upravne vlasti i javne službe), članak 11 (sredstva javnog informiranja), članak 12 (kulturne aktivnosti i pogodnosti), članak 13 (ekonomski i društveni život).

Osim institucija razvijenih u okviru Vijeća Europe, značajnu ulogu u zaštiti nacionalnih manjina i unaprjeđivanju međuetničkih odnosa u višeetničkoj i višejerskoj Europi imao je i OSCE. U okvirima ove organizacije ustanovljen je Ured visokog tajnika za nacionalne manjine, koji ima zadaću djelovati preventivno u situacijama koje mogu voditi k pogoršanju međuetničkih odnosa. Odluke koje donosi Ured visokog tajnika nisu obvezujuće, ali preporuke svakako predstavljaju dio

⁵⁸ Neke od najpoznatijih definicija manjina dali su Francesco Capotorti, Asbjorn Eide, Jules Deschènes, Stanislav Černičenko, dok je Hose Martinez Cobo definirao domorodačke narode. Jedna od poznatijih definicija manjina se nalazi i u Instrumentu Srednjoeuropske inicijative za zaštitu nacionalnih manjina, ali je ova definicija bila predmetom kritika.

⁵⁹ Članak 3. Okvirne konvencije decidirano navodi sljedeće: „Svaki pripadnik nacionalne manjine imat će pravo slobodno birati da bude tretiran kao takav ili ne i neće doći u nepovoljni položaj zbog takvog opredjeljenja ili vršenja prava vezanih za to opredjeljenje“.

europskih standarda putem kojih se može unaprijediti postojeći sustav zaštite manjina u jednoj državi, što se posebice odnosi na tranzicijska društva. U tom smislu potrebno je spomenuti preporuke iz Haga,⁶⁰ Osla,⁶¹ Lunda,⁶² Bolzana/Bozena,⁶³ i Ljubljane,⁶⁴ koje se odnose na obrazovanje, službenu uporabu jezika, djelotvorno sudjelovanje manjina u javnom životu, položaj manjina u međudržavnim odnosima i integraciju manjina u kulturološki diverzificiranim društvima.

Bilateralni pristup zaštiti nacionalnih manjina

Briga i skrb za svoje sunarodnjake u susjednim državama predstavlja legitimnu politiku svake države i svakako ne predstavlja novi fenomen u društveno-političkim zbivanjima kao i u međunarodnom pravu. Iako Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina spada u red općih mehanizama za zaštitu nacionalnih manjina i ljudskih prava općenito, koje države potpisnice primjenjuju na pojedince pripadnike manjinskih skupina koji se nalaze pod jurisdikcijom određene države, primjetna je i tendencija matičnih država da budu aktivnije uključene u pogledu zaštite svojih sunarodnjaka na teritoriju druge države. Ovakve intencije se često ostvaruju putem ustavnih odredbi, što se posebno očituje u praksi bivših socijalističkih država koje su tijekom 90-ih provele korjenite ustavne i društveno-političke reforme. Pretpostavka za implementaciju ovakvih praksi kojima se služe matične države jest da se nakon ustavnih obveza pristupi potpisivanju bilateralnih i multilateralnih sporazuma između država u kojima žive pripadnici određene manjinske skupine.

Praksa zaštite nacionalnih manjina putem bilateralnih sporazuma ponovno biva oživljena raspadom socijalističkog poretka u Europi, što je navelo mnoge države da zaključe sporazume o uspostavljanju novih dobrosusjedskih odnosa. Ovi sporazumi s jedne strane jamče stabilnost u novo uspostavljenim demokracijama jer se, među ostalim, obvezuju na poštivanje granica i rješavanje postojećih otvorenih pitanja. S druge strane oni stvaraju obvezu u pogledu zaštite nacionalnih manjina koje žive na teritoriju određene države. Paradigma jačanja suradnje sa svojom dijasporom putem

⁶⁰ Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities*, High Commissioner on National Minorities, 1 October 1996.

⁶¹ Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *The Oslo Recommendations Regarding the Linguistic Rights of National Minorities*, High Commissioner on National Minorities, 1 February 1998.

⁶² Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *The Lund Recommendations on the Effective Participation of National Minorities in Public Life*, High Commissioner on National Minorities, 1 September 1999.

⁶³ Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *The Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations*, High Commissioner on National Minorities, 2 October 2008.

⁶⁴ Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *The Ljubljana Guidelines on Integration of Diverse Societies*, High Commissioner on National Minorities, 7 November 2012.

bilateralnih mehanizama ne bi trebala samo pridonijeti jačanju kulturne suradnje i dubljem etničkom prožimanju i povezivanju između pripadnika manjina odvojenih od matice, već i unaprjeđivanju dobrosusjedskih odnosa između država i naroda. Važnost bilateralnih sporazuma i bilateralnih mehanizama za zaštitu nacionalnih manjina postaje još bitnija ukoliko se u vidu ima značajka da su neriješeni međudržavni problemi i pitanja koja su se odnosila na manjine, osobito osporavanje identiteta i autohtonosti, nerijetko bili povodom narušenih međudržavnih odnosa ali i otvorenih sukoba. Neophodnost izgradnje demokratskih institucija i stabilnog razvitka uvjetovana je njegovanjem i razvijanjem dobrosusjedskih odnosa između država. Međunarodne institucije, shvaćajući neophodnost dobrosusjedskih odnosa i suradnje, poduzele su cijeli niz aktivnosti i inicijativa posvećenih unaprjeđenju instrumenata i mehanizama uzajamnog dogovaranja i suradnje među državama. Osnovu ovakve prakse predstavlja Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina koja u članku 18. preporuča državama da kad god je moguće zaključuju multilateralne i bilateralne ugovore o zaštiti nacionalnih manjina.

Bilateralni sporazumi i zaštita nacionalnih manjina

Svjesne činjenice da postojeći međunarodni standardi manjinske zaštite često mogu previdjeti karakteristike pozicije i života članova manjinskih zajednica, ali i ponukane činjenicom da su zapadne demokracije razvile funkcionalni model manjinske zaštite putem bilateralnog sporazumijevanja i da su uspješno riješile razna otvorena pitanja, istočnoeuropske i zemlje bivšeg socijalističkog bloka su i same počele međusobno potpisivati bilateralne sporazume o dobrosusjedskim odnosima i suradnji. Model koji su počele usvajati zemlje nekadašnjeg socijalističkog bloka, jest model koji je razvijala Njemačka nakon Drugog svjetskog rata, a koji je kasnije prihvatila i razvijala Mađarska koja je pitanje manjinske zaštite razvijala kroz sporazume s Ukrajinom (1991.), Ruskom Federacijom (1992.), Slovenijom (1992.), Hrvatskom (1995.) i Srbijom, odnosno SRJ (2004.).

Ono što predstavlja glavnu karakteristiku i prednost bilateralnog sporazumijevanja nad multilateralnim je u tomu što dvije države koje pregovaraju posebnu pozornost mogu posvetiti rješavanju osjetljivih pitanja i koncentrirati se na konkretne potrebe svake nacionalne manjine u ovisnosti o povijesnim, političkim, društvenim i drugim prilikama koje su utjecale na položaj manjine i njezinih pripadnika. Bilateralni sporazumi, odnosno dokumenti koji im prethode sadrže obostrane obveze država u pogledu poštivanja međunarodnih normi zaštite nacionalnih manjina, i obično se stavlja i klauzula kojim se države obvezuju da će prilikom ispunjavanja svojih obveza strogo poštivati i uvažavati teritorijalni integritet druge države s kojom sklapaju sporazum.

Sadržaj sporazuma je uglavnom takav da oni sadrže prava nacionalnih manjina koja se odnose na identitet, kulturnu baštinu, obrazovanje, vjeroispovijest, slobodu izražavanja, slobodu udruživanja, djelotvorno sudjelovanje u procesima odlučivanja i uspostavljanja veza i suradnju sa sunarodnjacima u drugim državama i dijaspori.

Praksa bilateralne suradnje i bilateralnog sporazumijevanja svakako je pridonijela međudržavnim suradnjama i stabilnosti u regiji i unaprjeđenju položaja nacionalnih manjina u tim državama. Kako bi se odredbe iz sporazuma ispunjavale, neophodno je uspostaviti mehanizme koji bi skrbrili o tomu da se određene odredbe provode učinkovito. Tako se najčešće formiraju međudržavna povjerenstva zadužena za praćenje implementacije bilateralnih sporazuma u čiji sastav ulaze pripadnici nacionalnih manjina, ali je njihov utjecaj nedovoljno snažan i većina aktivnosti se svodi na donošenje i usvajanje preporuka koje se upućuju nadležnim tijelima. Na europskoj razini do sada je najučinkovitiji mehanizam predstavljao pritisak međunarodne zajednice, ukoliko postoji neispunjavanje obveza preuzetih iz sporazuma od strane potpisnice, jer se na taj način ukazuje državi da nije ispunila osnovne uvjete za uspostavljanje dobrosusjedske suradnje. Drugi problem je taj što se implementacija odredbi iz sporazuma obavlja putem nacionalnog zakonodavstva, što se u samim sporazumima ostavlja državama da odrede kako će djelovati. Na ovaj način većina odredbi ostaje samo deklarativnog i okvirnog karaktera, što je svakako najuočljivije sa Srbijom i njezinom bilateralnom praksom.⁶⁵

Hrvatska i Srbija su svoju praksu po pitanju bilateralne suradnje ukorijenile u iskustvima koja su preuzele od država čiji su nekada dio bile (SFRJ, SRJ). Sami odnosi Srbije i Hrvatske, kao i odnosi između dviju zajednica, kompleksni su fenomen. Prije svega, mora se u vidu imati nekonzistentnost odnosa Republike Srbije kako spram Republike Hrvatske, tako i spram hrvatske manjine u Srbiji. Situacija je osobito kompleksna ako se u vidu ima fenomen da se pozitivni i negativni odnosi između dviju zemalja automatski prelijevaju i utječu na aktualni položaj hrvatske zajednice u Srbiji.

Kako bi se shvatila kompleksnost situacije u kojoj se nalazi hrvatska zajednica u Srbiji, potrebno je ukazati na sljedeće činjenice: 1. raspadom SFRJ Hrvati prestaju biti konstitutivni narod i sve do 2002. oni nisu bili priznati kao nacionalna manjina; 2. kao novonastala manjina nisu imali, niti su mogli snažnije razvijati svoje institucionalne kapacitete kako bi učinkovitije sudjelovali u ostvarivanju svojih manjinskih prava; 3. iznimno je slaba integracija unutar same zajednice – zbog teritorijalne fragmentiranosti članovi hrvatske zajednice iz Srijema, Banata i uže Srbije iznimno slabo sudjeluju u društveno-političkom životu koji je bitan za daljnji razvitak zajednice; 4. elita unutar same zajednice je nedovoljno razvijena; 5. društveno-političke prilike su sve do početka demokratizacije 2000. imale izrazito antihrvatske i šovinističke elemente; 6. pripadnici hrvatske manjine su nerazmjerno i nedovoljno zastupljeni u strukturama vlasti, kako na centralnoj i pokrajinskoj, tako i na lokalnoj razini, nedovoljno su zastupljeni i u državnim institucijama; 7. zbog nacionalističke politike u razdoblju raspada SFRJ, hrvatska manjina je trpjela veliko nasilje zbog čega se kod pripadnika hrvatske zajednice javlja strah da iskažu svoj nacionalni identitet i ostvare svoja zakonima zajamčena prava.

⁶⁵ Više o problemima prilikom uspješne implementacije bilateralnih sporazuma vidjeti u Centar za regionalizam. 2016. *Analiza sprovođenja bilateralnih sporazuma o zaštiti prava nacionalnih manjina Srbije sa Hrvatskom, Mađarskom, Rumunijom i Makedonijom, Analize i preporuke*. Novi Sad.

Prvi pozitivni korak u normalizaciji odnosa i saniranja posljedica nastalih ratom uslijedio je nakon potpisivanja *Sporazuma o normalizaciji odnosa između SRJ i Republike Hrvatske*⁶⁶ 1996. godine. Iako se ovaj sporazum ne odnosi isključivo na zaštitu manjina, već je prije svega kreiran tako da se uspostave novi međudržavni odnosi koji su ratom prekinuti, u članku 8 se navodi da će strane ugovornice novonastalim manjinama na svojem teritoriju jamčiti sva prava koja im pripadaju temeljem međunarodnog prava. Drugi relevantni članci za ostvarivanje ljudskih i manjinskih prava mogli bi još biti: članak 2 (koji se odnosi na poštovanje teritorijalnog suvereniteta i integriteta druge države, kao i jačanje međusobnog povjerenja, tolerancije i stabilnosti u regiji), članak 6 (koji se odnosi na obvezu u procesu pronalazjenja nestalih osoba), članak 7 (koji se odnosi na osiguravanje uvjeta za slobodan i siguran povratak izbjeglica kao i na jamčenje jednake pravne zaštite osobama koje imaju državljanstvo države druge strane, odnosno sjedište na teritoriju druge strane), a osobito je značajan članak 13 u kojem se navodi da će strane ugovornice sklopiti sporazum o kulturnoj suradnji koji će obuhvatiti održavanje i obnovu kulturnoga naslijeđa.

Međutim, iako su solidni okviri postavljeni ovim sporazumom, on nije ništa značajnije učinio i više je bio usmjeren k promoviranju Miloševićeva režima kao demokratskog i naklonjenog manjinama, što svakako nije bilo u praksi. Bilo je potrebno sačekati još nekoliko godina da Miloševićev režim padne kako bi se započelo s rješavanjem nagomilanih problema. Iako je od 2000. do 2009. godine između Srbije i Hrvatske potpisano više od 50 bilateralnih sporazuma, glede manjina najveći pomak je učinjen 2004. kada je zaključen *Sporazum o zaštiti nacionalnih manjina između SCG i Republike Hrvatske*⁶⁷. Potpisivanje ovog sporazuma uslijedilo je nakon prvoga posjeta hrvatskog premijera Ive Sanadera Beogradu. Sam sporazum je utemeljen na principima Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina i nacionalnom zakonodavstvu. Srbija i Hrvatska, svjesne novih okolnosti i potrebe za demokratizacijom srbijanskog i hrvatskog društva, što je uključivalo i poštivanje prava manjina sukladno europskim standardima, Sporazum su zaključile u njega unoseći i pozivajući se na najrelevantnije dokumente na europskoj i međunarodnoj razini,⁶⁸ ali i uz pozivanje

⁶⁶ Sporazum o normalizaciji odnosa između SRJ i Republike Hrvatske (*Međunarodne novine*, br. 10/1996).

⁶⁷ Sporazum između Srbije i Crne Gore i Republike Hrvatske o zaštiti prava srpske i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u Srbiji i Crnoj Gori (*Službeni list SCG – Međunarodni ugovori*, broj 3/2005).

⁶⁸ Povelja Ujedinjenih naroda, Opća deklaracija o pravima čovjeka, Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija o pravima djeteta, Deklaracija o ukidanju svih oblika netolerancije i diskriminacije zasnovanim na vjeroispovijesti i vjerovanju, Deklaracija o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama; Relevantni dokumenti usvojeni od Organizacije za europsku sigurnost i suradnju, a osobito Dokument usvojen na Konferenciji o ljudskoj dimenziji u Kopenhagenu 1990. godine i Izvješće sa Sastanka vladinih stručnjaka za zaštitu manjina, održanog u Ženevi 1991. godine; Eu-

na prethodni sporazum. Sporazum je izbalansiran i kreiran tako da se odredbe mogu implementirati putem nacionalnog zakonodavstva.

Međutim, iako pojedini problemi koji postoje jesu više stvar političke volje, sistemski problem predstavlja članak 9. kojim se ugovornice obvezuju da će države omogućiti sudjelovanje pripadnicima manjina na lokalnoj, pokrajinskoj i republičkoj razini vlasti, kao i da će usvojiti propise kojima će omogućiti uključivanje manjina u predstavnička i izvršna tijela vlasti. Hrvatska je ovaj normativni okvir pretvorila u praksu i omogućila izbor i ustanovljavanje lokalnih manjinskih samouprava i izborni sustav prilagodila potrebama nacionalnih manjina, koje temeljem mjera afirmativne akcije imaju svoje predstavnike u parlamentu putem zajamčenih mjesta na svim razinama, dok u izvršnoj vlasti participiraju temeljem političkog utjecaja koji ostvaruju. Problem i izvor međudržavnog spora svakako jest to što Srbija sve do danas nije poduzela sveobuhvatne i konkretne mjere kako bi implementirala ono na što se obvezala.

Godine 2011. Odbor za Hrvate izvan Hrvatske predstavnicima Sabora uputio je dokument pod nazivom *Prijedlog zaključka o položaju hrvatske nacionalne manjine u susjednim i drugim europskim državama s posebnim osvrtom na hrvatsku nacionalnu manjinu u Republici Srbiji, Republici Sloveniji i Crnoj Gori*.⁶⁹ U ovom dokumentu detaljno se analizira položaj hrvatske manjine u regiji i upućuje se na probleme koje je neophodno da domicilne države otklone. U prijedlogu zaključka kao obveza Republike Srbije prema hrvatskoj nacionalnoj manjini navodi se sljedeće: 1. ostvarivanje manjinskih prava poput ostalih manjinskih zajednica u Srbiji, sukladno nacionalnoj legislativi i ratificiranim međunarodnim konvencijama; 2. ostvarivanje prava iz područja obrazovanja (zakonska obveza Republike Srbije – tiskanje udžbenika za nastavu na hrvatskome jeziku i radno pravni status nastavnika hrvatskog jezika); 3. zastupljenost predstavnika hrvatske zajednice u svim tijelima državne vlasti, u javnim ustanovama, poduzećima i drugim institucijama (osobito zastupljenost Hrvata u Skupštini Republike Srbije); 4. osuda i prestanak politike podjele hrvatskog naroda na Hrvate, Bunjevce i Šokce, zatim distanciranje od pokušaja nametanja bunjevačkog pitanja, i puna integriranost u društveno-politički i gospodarski život u

ropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Europska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima, Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina i ostali relevantni dokumenti Vijeća Europe; Instrument Srednjoeuropske inicijative o zaštiti nacionalnih manjina; Sporazum o normalizaciji odnosa između SR Jugoslavije i Republike Hrvatske.

⁶⁹ Prijedlog zaključka o položaju hrvatske nacionalne manjine u susjednim i drugim europskim državama s posebnim osvrtom na hrvatsku nacionalnu manjinu u Republici Srbiji, Republici Sloveniji i Crnoj Gori, Hrvatski Sabor, Odbor za Hrvate izvan Republike Hrvatske, Zagreb, 8. travnja 2011. Rasprava je zaključena 27. listopada 2011. Zaključak je donesen na 24. sjednici 28. listopada 2011. (jednoglasno, 77 glasova „za“).

Vojvodini.⁷⁰ Postojeći problemi i dalje predstavljaju izvor međudržavnog spora i bili su jedan od razloga za blokadu otvaranja pregovaračkog poglavlja 23.⁷¹

Novi okvir za rješavanje otvorenih pitanja postavljen je najprije potpisivanjem *Deklaracije o unaprjeđenju odnosa i rješavanju otvorenih pitanja između Republike Srbije i Republike Hrvatske*.⁷² Deklaracija postavlja dobru osnovu za nastavak rada na otvorenim pitanjima, osobito kada je riječ o hrvatskoj manjini u Srbiji. Prvi članak Deklaracije odnosi se na unaprjeđivanje bilateralne suradnje u cilju zaštite nacionalnih manjina u dvije države. Kao osnova za rješavanje postojećih problema uzimaju se Sporazum iz 2004. i Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina. Drugi važan korak predstavlja usvajanje *Akcijskog plana za ostvarivanje prava nacionalnih manjina* u okviru pregovaračkog poglavlja 23. U 11. poglavlju akcijskog plana koji se odnosi na međunarodnu suradnju, kao jedan od ciljeva navodi se nastavak ili uspostavljanje aktivne međunarodne suradnje između Srbije i matičnih zemalja nacionalnih manjina. Kao jedna od mjera za ostvarivanje ovakvog cilja navodi se i zaključivanje novih bilateralnih i multilateralnih sporazuma i dokumenata koji su značajni za manjinsko pitanje u regiji.⁷³

Skrb matičnih država za svoju manjinu u susjednim državama

Republika Hrvatska je, kao i njezini susjedi, ali i druge postsocijalističke zemlje, predvidjela mogućnost da stvori ustavno-pravnu obvezu i mehanizme kako bi skrbila o položaju svojih sunarodnjaka u susjednim zemljama. Ovakve mjere nastupile su kao odgovor na politike koje su zastupali komunistički režimi, a koji su na nacionalna pitanja odgovarali ispraznicama o jedinstvu međunarodnog radničkog pokreta, unatoč tomu što su nove demokratske vlasti naglasile značaj etničkog odnosno nacionalnog identiteta, za koji se potvrdilo da se prostire i izvan državnih granica. Mjere koje države predviđaju u cilju zaštite svoje zajednice u susjednim državama svakako sadržavaju elemente bilateralne i regionalne suradnje, ali se postavlja pitanje koliko su ove mjere i mehanizmi doista iskorišteni. Osnovu ovakve politike država predstavlja spomenuta Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina i drugi dokumenti prema kojima države imaju pravo voditi aktivnu politiku u cilju održavanja veza sa sunarodnjacima u inozemstvu i skrbiti o njima.

⁷⁰ Navedeni problemi su pogotovo kulminirali postupcima predsjednika Srbije Tomislava Nikolića kada je 2014. učenicima iz bunjevačke zajednice donirao udžbenike na ćirilici. Ovakav postupak izazvao je oštre reakcije iz Zagreba, kako od tadašnjeg predsjednika Josipovića, tako i od novoizabrane predsjednice Kolinde Grabar-Kitarović koja je obećala da će se zalagati za ispunjavanje odredbi iz sporazuma i da se Hrvatima u Vojvodini omoguće prava jednako kao i Srbima u Hrvatskoj.

⁷¹ *Pregovaračka poglavlja, 35 koraka ka Evropskoj uniji*, Eu info centar, Beograd, 2015.

⁷² Deklaracija o unaprjeđenju odnosa i rješavanju otvorenih pitanja između Republike Srbije i Republike Hrvatske potpisana je 20. lipnja 2016. u Subotici.

⁷³ Drugi važni članci za ostvarivanje prava hrvatske nacionalne manjine u Srbiji jesu članci 4, 5, 10 i 11, a odnose se na elemente bilateralne suradnje u svezi sa zaštitom prava nacionalnih manjina u kulturnom identitetu i obrazovanju.

Iako ovakva praksa ne predstavlja sastavni dio međunarodnog prava, ona svakako može pridonijeti unaprjeđenju položaja pripadnika nacionalnih manjina i unaprijediti regionalnu suradnju. Ipak, ovakav vid zaštite manjina još uvijek izaziva različite kontroverze koje u područjima kao što su Zapadni Balkan i Jugoistočna Europa općenito, može izazvati niz sumnji glede narušavanja suvereniteta susjednih i drugih država u regiji. Ukoliko države teže institucionalizaciji položaja pripadnika svoje nacionalne manjine, moraju voditi računa da ne povrijede principe teritorijalne suverenosti druge države, dobrosusjedskih odnosa, da ne narušavaju ljudska prava i slobode i zabrane diskriminacije. Na neophodnost postojanja ovakvih mjera i mehanizama ukazuje i konstatacija Willa Kymlicke da postoje određene manjine koje su voljne da ih vodi matična država.⁷⁴

Povlastice koje mogu uživati manjine u okviru ovakvih mehanizama odnose se na kulturu i obrazovanje, socijalnu skrb i zdravstvenu zaštitu, oslobađanje od priskrbljivanja viza i boravišnih dozvola i pristojbi, izdavanje radnih dozvola, smanjenje troškova putovanja u matičnim državama i pogodnosti za stjecanje državljanstva država matica. Države različito tretiraju opseg prava koja priznaju sunarodnjacima u drugim državama. Tako su u nekim ugovorima navedene samo neke od povlastica, dok u drugim mogu biti kompleksno zastupljene.

Već po stjecanju neovisnosti 1991., Republika Hrvatska je nastojala uspostaviti dugo prekinute veze sa svojim manjinama i dijasporom. Najprije se Hrvatska svojim Ustavom obvezala u članku 10. da je država obvezna skrbiti o sunarodnjacima u inozemstvu, te da im se jamči osobita skrb i zaštita. Hrvatska je usporedo nastojala i liberalizirati režim dvojnog državljanstva za etničke Hrvate u susjednim i drugim državama, pa su se povlastice za stjecanje državljanstva najprije odnosile na dijasporu koja je imala pravo glasovati u domovini i zastupnička mjesta u Saboru. Ipak, kako je proces demokratizacije sve više odmicao i kako se Hrvatska nedvojbeno sve više kretala k EU, došlo je do liberalizacije i proširivanja prava za primitak u hrvatsko državljanstvo, najprije izbjeglica i osoba drugih nacionalnosti, pa je tako došlo do stvaranja mogućnosti da ova prava ostvaruju svi hrvatski državljani bez obzira na etničko podrijetlo.

Međutim, Hrvatska dosta dugo osim ustavne obveze nije imala razvijene druge mehanizme putem kojih bi skrabila o sunarodnjacima u drugim državama. Tek 2011. uz predsjedanje Jadranke Kosor, Vlada Republike Hrvatske je na svojoj redovitoj sjednici održanoj 5. svibnja usvojila Strategiju o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske. Strategija definira i sukladno tomu govori o odnosu spram tri kategorije Hrvata izvan Hrvatske. Prvi su Hrvati u Bosni i Herce-

⁷⁴ Kymlicka kao primjer manjine koja ima tendencije da je vodi matične država, navodi primjer Rumunja u Ukrajini. S druge strane, on upozorava da je opasnost od miješanja pojedinih država u cilju zaštite svoje manjine u Europi i dalje velika. Čak iako pojedine manjine ne pokazuju iredentističke težnje, opasnost od intervencije je velika, posebice ukoliko se radi o velikim silama kao što je Rusija, koja u svom susjedstvu ima veliku manjinu. Međutim, upravo primjer etničkih Rusa u baltičkim državama ukazuje na to da sve veći broj ove manjine ne samo da odbacuje bilo kakve težnje za ponovnim ujedinjenjem s Rusijom, već smatraju da više sličnosti imaju s lokalnim Latvijcima i Estoncima, nego s etničkim Rusima u Rusiji (Kymlicka 1999).

govini, koji su „ravnopravni, suveren i konstitutivni narod“ u toj neovisnoj državi. U drugu skupinu pripadaju „hrvatske manjine u europskim državama“, među kojima su i Hrvati u Srbiji, dok je u trećoj skupini riječ o „Hrvatima iseljenim u prekoceanske i europske zemlje i njihovim potomcima“. Nakon toga je usvajanjem Zakona o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske načinjen još značajniji korak. Kao i Strategija, i Zakon je podijeljen u šest cjelina, a sastoji se od 71 članka. Temelj ovoga Zakona postavljen je sa Strategijom u kojoj se eksplicitno navodi da će Hrvatska donijeti i zasebni zakon kojim će se detaljnije urediti pitanje odnosa Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske.

Hrvatska i politika prema nacionalnim manjinama u susjednim državama i Srbiji

Na institucionalnoj razini Hrvatska je u procesu svoje demokratizacije i svog europskog puta nastojala razvijati odgovarajuće institucije i tijela koja bi se bavila unaprjeđenjem položaja hrvatske nacionalne manjine u susjednim državama. Završavajući svoj dugi put koji je vodio k članstvu u velikoj europskoj obitelji, Hrvatska je počela poduzimati cijeli niz mjera kako bi se konačno mogla baviti položajem svojih sunarodnjaka koji su odvojeni od matice bili prepušteni sami sebi i čija su traumatična iskustva u burnim vremenima pada komunizma bila različita od države do države. Prije 2011. i donošenja Strategije i Zakona o Hrvatima izvan Republike Hrvatske, nisu ni postojali uvjeti da se izgradi funkcionalni i institucionalizirani sustav putem kojeg bi se skrbrilo o sunarodnjacima koji žive izvan vlastitih granica.

Prije donošenja Zakona iz 2011. glavnu skrb o sunarodnjacima u dijaspori vodili su Hrvatska matica iseljenika i Saborski odbor za Hrvate izvan Republike Hrvatske. Odmah po osamostaljenju Republike Hrvatske, osnovano je Ministarstvo iseljeničtva Republike Hrvatske koje je djelovalo do 1995. Sama djelatnost Ministarstva pokušala se preustrojiti kroz djelovanje Hrvatske matice iseljenika, ali se ovo pokazalo kao veoma neučinkovito, i nije bilo regulirano na adekvatnoj zakonskoj razini. Ukidanje Ministarstva dovelo je i do rastućeg nezadovoljstva kod iseljenika, pa je sukladno tomu uvedeno Ministarstvo za povratak i useljeničtvo, ali će i ono 2000. biti ukinuto. Kasnije će biti uspostavljena Uprava za hrvatske manjine, iseljeničtvo i useljeničtvo pri Ministarstvu vanjskih poslova. Uredbom Vlade Republike Hrvatske o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva vanjskih i europskih poslova⁷⁵ formiran je i Sektor za jugoistočnu Europu koji ima zadaću „pružati osobitu skrb i zaštitu dijelovima hrvatskoga naroda u drugim državama; promicati, uspostavljati i održavati veze s hrvatskim iseljenicima i manjinama kao i s njihovim udrugama u njihovim državama“. U okviru Sektora za jugoistočnu Europu ustrojene su sljedeće službe: Služba za susjedne zemlje i jugoistočnu Europu, Služba za proširenje i Služba za prekograničnu suradnju.

⁷⁵ Uredba je donesena na sjednici Vlade Republike Hrvatske održanoj 6. travnja 2016, na temeljima članka 65. Zakona o vanjskim poslovima („Narodne novine“, br. 48/96, 72/13 i 127/13) i članka 63. stavka 2. Zakona o sustavu državne uprave („Narodne novine“, br. 150/11 i 12/13 – Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske).

Nakon donošenja Zakona o Hrvatima izvan Republike Hrvatske, formirana su dva tijela koja trenutačno imaju najvažniju ulogu u održavanju veza između Hrvatske i njezinog iseljeničtva te autohtone dijasporne, *Državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske* i *Savjet Vlade Republike Hrvatske za Hrvate izvan Republike Hrvatske*. Uz navedena dva tijela Zakon je u članku 16. odredio da su ostali nositelji odnosa i suradnje s dijasporom: ministarstva nadležna za vanjske poslove, unutarnje poslove, znanost, obrazovanje, šport, kulturu, gospodarstvo, poduzetništvo, rad i mirovinski sustav, zdravstvo, socijalnu skrb, turizam, regionalni razvoj i financije, Odbor za Hrvate izvan Republike Hrvatske Hrvatskoga sabora, Hrvatska matica iseljenika i druga tijela i institucije koji u svom djelokrugu imaju poslove vezane za odnose s Hrvatima izvan Republike Hrvatske ili bi njihova djelatnost mogla biti od interesa za Hrvate izvan Republike Hrvatske.

Državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske osnovan je na temelju članka 12. Zakona o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske. Prethodno je prije donošenja Zakona, Strategijom o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Hrvatske odlučeno da se njezinim temeljem i odgovarajućim zakonskim okvirom, formira središnje tijelo nadležno za područje odnosa između Republike Hrvatske i Hrvata izvan Republike Hrvatske, koje će imati ovlasti i odgovornosti glede praćenja i usklađivanja aktivnosti te jačanja veza između tijela državne uprave, Hrvatske matice iseljenika i drugih institucija i udruga u Republici Hrvatskoj s onim udrugama Hrvata izvan Republike Hrvatske. Strategijom je bilo utvrđeno i da će spomenuto tijelo imati ovlasti i odgovornost za osmišljavanje i predlaganje projekata i raznih smjernica rada (provedbene planove), kao i njihove djelotvorne provedbe (financiranje i nadzor) te za vrijednovanje rezultata provedbe Strategije.

Nakon donošenja Zakona, u članku 12. detaljno je određen djelokrug djelovanja Državnog ureda: koordinacija i nadzor aktivnosti između nadležnih ministarstava, drugih tijela državne uprave i ostalih nositelja suradnje Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske, briga za zaštitu prava i interesa Hrvata izvan Republike Hrvatske, briga za očuvanje i jačanje identiteta Hrvata izvan Republike Hrvatske, uspostavljanje, održavanje i promicanje veza s Hrvatima izvan Republike Hrvatske, jačanje suradnje s Hrvatima izvan Republike Hrvatske i izrada komunikacijske strategije za Hrvate izvan Republike Hrvatske, u suradnji s drugim nadležnim ministarstvima, obavlja poslove koji se odnose na stvaranje uvjeta za povratak iseljenika/dijasporne u Republiku Hrvatsku i njihovo uključivanje u gospodarski i društveni život u Republici Hrvatskoj, predlaže politiku poticanja i pomoći povratka i useljavanja, provedbu mjera i programa za integraciju Hrvata povratnika i useljenika, pružanje pomoći u poduzetničkim ulaganjima, gospodarska potpora povratku i održivom opstanku Hrvata kao konstitutivnog naroda u Bosni i Hercegovini i hrvatske manjine u Republici Srbiji, Crnoj Gori i Kosovu, gospodarska potpora i drugim hrvatskim zajednicama po potrebi, provođenje Strategije i predlaganje projekata i provedbenih planova, kao i nadzor njihove provedbe, vođenje propisanih evidencija o Hrvatima izvan Republike Hrvatske, planiranje i osiguranje financijskih sredstava za programe i projekte Hrvatima izvan Republike Hrvatske i drugi poslovi propisa-

ni posebnim zakonom. Člankom 14. Zakona utvrđeno je da radom Ureda upravlja predstojnik u položaju zamjenika ministra, kojeg imenuje Vlada Republike Hrvatske na prijedlog predsjednika Vlade, a koji je za svoj rad odgovoran predsjedniku Vlade i Vladi. Istim člankom je predviđeno da predstojnik ima jednog zamjenika, dok se savjetnici s posebnim položajem imenuju za pitanja Hrvata u Bosni i Hercegovini, hrvatske manjine te hrvatskog iseljništva odnosno dijaspore.

Na temelju članka 17. Zakona o Hrvatima izvan Hrvatske i članka 31. stavka 2. Zakona o Vladi Republike Hrvatske,⁷⁶ formiran je Savjet Vlade Republike Hrvatske za Hrvate izvan Republike Hrvatske. Ustanovljavanje ovog tijela pravno je utemeljeno odlukom Vlade o osnivanju i imenovanju članova Savjeta Vlade Republike Hrvatske za Hrvate izvan Republike Hrvatske, koja je donesena na sjednici Vlade 2013. Formiranje Savjeta bilo je predviđeno i Strategijom o Hrvatima izvan Hrvatske i u samoj strategiji navodi se da će Savjet biti savjetodavno tijelo koje će pružati pomoć Vladi Republike Hrvatske u kreiranju i provedbi politike, aktivnosti i programa u odnosu na Hrvate izvan Republike Hrvatske, što je kasnije potvrđeno i člankom 17. Zakona. Zakonom je predviđeno da sustav Savjeta čine predstavnici udruga, organizacija i institucija Hrvata izvan Republike Hrvatske, osobe uvažene u sredini u kojoj žive, angažirane na očuvanju i jačanju hrvatskog identiteta svojih zajednica i na unaprjeđenju odnosa s hrvatskom domovinom. Članovi Savjeta po položaju su predstavnici državnih tijela i institucija, Katoličke crkve i organizacija civilnoga društva (Članak 18.). U sastav Savjeta ulazi devet članova predstavnika Hrvata iz Bosne i Hercegovine od kojih jedan predstavnik Katoličke crkve iz Bosne i Hercegovine, sedamnaest članova predstavnika hrvatske manjine, dvadeset i devet članova predstavnika hrvatskog iseljništva odnosno dijaspore (Članak 19.). Zakonom je predviđeno da u sastav Savjeta u ime hrvatskih manjina ulaze po tri predstavnika iz Srbije, po dva iz Austrije, Mađarske i Slovenije, po jedan iz Bugarske, Crne Gore, Češke, Italije, Kosova, Makedonije, Rumunjske i Slovačke (Članak 20.). Predviđeno je da se predsjednik Savjeta bira na prijedlog i iz redova predstavnika Hrvata izvan Republike Hrvatske. Predviđeno je da se Savjet sastaje jednom godišnje, ali su za sada održane tek tri sjednice. Prva sjednica Savjeta održana je 2013. godine u Zagrebu, dok je druga isto održana u glavnom gradu 2015.

Državni ured i Savjet Vlade u ovom trenutku čine dva najbitnija čimbenika za suradnju i pomoć dijaspori i autohtonim manjinama, čija uporišta, iako možda krhka, ipak jesu legitimna i daju određene rezultate. U ovom trenutku takva uporišta su:

Multilateralni međunarodni dokumenti o zaštiti nacionalnih manjina

Članak 17. Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina Vijeća Europe

„Stranke se obvezuju da se neće miješati u prava osoba koje pripadaju nacionalnim manjinama da uspostavljaju i održavaju slobodne i miroljubive kontakte

⁷⁶ „Narodne novine“, broj 150/11.

preko granica s osobama koje legalno borave u drugim državama, osobito s onima s kojima dijele etnički, kulturni, jezični ili vjerski identitet ili pak zajedničko kulturno naslijeđe“.

Bilateralni sporazumi o zaštiti nacionalnih manjina

Ugovor o prijateljskim odnosima i suradnji između Republike Hrvatske i Republike Mađarske (1992.)

Ugovor o prijateljstvu i suradnji između Republike Hrvatske i Rumunjske (1994.)

Sporazum između Republike Hrvatske i Republike Mađarske o zaštiti hrvatske manjine u Republici Mađarskoj i mađarske manjine u Republici Hrvatskoj (1995.)

Sporazum o normalizaciji odnosa između Republike Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije (1996.)

Ugovor između Republike Hrvatske i Talijanske Republike o pravima manjina (1996.)

Sporazum o specijalnim odnosima između Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1998.)

Sporazum između Republike Hrvatske i Srbije i Crne Gore o zaštiti prava hrvatske manjine u Srbiji i Crnoj Gori i srpske i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj (2004.)

Sporazum između Republike Hrvatske i Republike Makedonije o zaštiti prava hrvatske manjine u Republici Makedoniji i makedonske manjine u Republici Hrvatskoj (2007.)

Sporazum između Republike Hrvatske i Crne Gore o zaštiti prava hrvatske manjine u Crnoj Gori i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj (2009.)

Republika Hrvatska također ima i potpisane sporazume sa svojim susjedima u područjima kulture, obrazovanja i znanosti, koji se u pojedinim segmentima odnose na manjine, kao što su:

Članak 4. Ugovora o prosvjetnoj, kulturnoj i znanstvenoj suradnji Vlade Republike Hrvatske i Vlade Rumunjske (1993.)

„Ugovorne stranke posvećivat će posebnu pažnju potpunom zadovoljavanju obrazovnih i kulturnih potreba hrvatske manjine koja živi u Rumunjskoj i rumunjske manjine koja živi u Hrvatskoj, osobito iz područja hrvatskog, odnosno rumunjskoga jezika i kulture, te obostranoj zaštiti njihove kulturne i povijesne baštine“.

Članak 10. Sporazuma između Vlade Republike Hrvatske i Vlade Republike Slovenije o kulturnoj i prosvjetnoj suradnji (1994.)

„Ugovorne stranke organizirat će nastavu hrvatskog jezika kao materinskog za djecu hrvatskog podrijetla i djecu građana Republike Hrvatske u Republici Sloveniji, odnosno nastavku slovenskog jezika kao materinskog za djecu slovenskog podrijetla i djecu građana Republike Slovenije u Republici Hrvatskoj“.

Članak 15. Ugovora između Vlade Republike Hrvatske i Savezne Vlade Savezne Republike Jugoslavije o suradnji u području kulture i prosvjete (2002.)

„Ugovorne stranke posvećivat će posebnu pažnju zadovoljavanju obrazovnih i kulturnih potreba hrvatske manjine koja živi u Saveznoj Republici Jugoslaviji, te srpske i crnogorske manjine koje žive u Republici Hrvatskoj“.

Unutarnji pravni izvori

Članak 10. Ustava Republike Hrvatske (1990.)

„Dijelovima hrvatskog naroda u drugim državama jamči se osobita skrb i zaštita Republike Hrvatske“.

Članak 6. Zakona o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske (2011.)

„Republika Hrvatska se zalaže za priznanje i unapređenje položaja hrvatske manjine u državama u kojima žive“.

U posljednjih nekoliko godina, posebice donošenjem Strategije i Zakona iz 2011., Republika Hrvatska je pokazala spremnost uložiti dodatne napore kako bi se pravna osnova za suradnju s dijasporom institucionalizirala. Međutim, kako je većina navedenih mjera poduzimana prije više od desetljeća, neophodno je započeti rad na revidiranju postojećeg okvira i poduzimanju novih mjera koje bi podrazumijevale sljedeće korake: Hrvatska bi najprije trebala sukladno međunarodnim i europskim standardima zaštite nacionalnih manjina naglasiti nacionalni značaj skrbi za svoju autohtonu dijasporu i u Saboru usvojiti adekvatnu deklaraciju o položaju sunarodnjaka u državama u kojima su postali novonastala manjina, uključujući i Srbiju; Neophodno je da Hrvatska ustanovi adekvatno tijelo koje bi kontinuirano održavalo kontakt sa sunarodnjacima iz Srbije, najprije s najvišim predstavnicima hrvatske manjinske kulturne samouprave (HNV, ZKVH, predstavnik Hrvata u srbijanskoj skupštini); Hrvatska bi trebala pružati što intenzivniju pomoć predstavnicima hrvatskih organizacija u Srbiji kako bi tijekom procesa EU integracija Srbije što konstruktivnije i što bolje mogli očitovati svoj interes; Hrvatski poslanici u EU parlamentu bi se trebali aktivnije zauzimati za unaprjeđenje položaja sunarodnjaka u Srbiji, te u kontinuitetu održavati veze s predstavnicima Hrvata u Srbiji; Postojeće znanstvene institucije koje se bave dijasporom i manjinama bi trebale pospješiti istraživanja u svezi s položajem sunarodnjaka u Srbiji i široj dijaspori; Razmotriti mogućnost osnaživanja funkcije predstojnika Državnog ureda, kroz moguće unaprjeđivanje položaja, iz zamjenika ministra u status ministra.

Ovakvim mjerama pridonijelo bi se unaprjeđenju položaja sunarodnjaka i osigurali bi se uvjeti za njihov opstanak. Proces EU integracija Srbije nesumnjivo predstavlja ključni trenutak u koji se Republika Hrvatska treba što aktivnije uključiti i angažirati, jer će se samo na taj način kvalitetno i sustavno osigurati unaprjeđenje položaja hrvatske manjine u Srbiji. Svakako je prilikom pomoći sunarodnjacima neophodno da se održe dobrosusjedski odnosi s domicilnom državom i da se prilikom osmišljavanja i poduzimanja adekvatnih mjera odnosi ne naruše, već naprotiv da se stabiliziraju i dodatno unaprijeđe.

Literatura:

- Bačić, Slaven. 2010. *Nacionalno-integracijski procesi Bunjevaca u Bačkoj i ugarskom Podunavlju*, Godišnjak za znanstvena istraživanja br. 2. Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 65-76.
- Bačić, Slaven. 2013. *Garantirano parlamentarno zastupstvo Hrvata u Republici Srbiji u svjetlu sporazuma o zaštiti manjina između Hrvatske i Srbije*, Srpsko-hrvatski odnosi : rješavanje otvorenih pitanja. Novi Sad, Golubić, 133-146.
- Bačić, Slaven. 2014. *Suvremena srpska znanost o Bunjevcima*, Bunjevci u vremenskom i prostornom kontekstu, Zagreb, Subotica: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 117-129.
- Bačić, Slaven. 2015. *Parlamentarno predstavništvo nacionalnih manjina i njihova zastupljenost u drugim tijelima državne i javne vlasti u Republici Srbiji*. Subotica: Godišnjak za znanstvena istraživanja br. 7, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 137-156.
- Bara, Mario. 2012. *Prešućeni karaševski Hrvati: Karaševci u vojvođanskom dijelu Banata*. Subotica: Godišnjak za znanstvena istraživanja br. 3, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 57-84.
- Bačić, Goran i Katarina Crnjanski, Katarina. 2006. *Politička participacija i kulturna autonomija nacionalnih manjina u Srbiji*. Beograd: FES.
- Batowski, Henryk. 1976-1977. *Hrvati i Poljaci u okviru Austro-Ugarske Monarhije*. Zagreb: Historijski zbornik, Šidakov zbornik, Savez povijesnih društava Hrvatske, 447-453.
- Beogradski centar za ljudska prava. 2015. *Ljudska prava u Srbiji 2014*. Beograd.
- Beogradski centar za ljudska prava. 2015. *Ljudska prava u Srbiji 2015*. Beograd.
- Brady, Hugo. 2010. *The EU and human rights: a new era under the Lisbon treaty*. Brussels: Open Society Institute.
- Bugajski, Janusz. 2014. *Conflict Zones, Nort Caucasus and Western Balkans Compared*. Washington, DC: The Jamestown Foundation.
- Centar za regionalizam. 2016. *Analiza sprovođenja bilateralnih sporazuma o zaštiti prava nacionalnih manjina Srbije sa Hrvatskom, Mađarskom, Rumunijom i Makedonijom, Analize i preporuke*. Novi Sad.
- Dunn, Seamus, Fraser, T. G. i von Habsburg Otto. 1996. *Europe and ethnicity: the first World War and contemporary ethnic conflict*. Routledge, London, New York.
- Đurić, Vladimir, Tanasković, Darko, Vukmirović, Dragan, Petar Lađević, Petar. 2014. *Etnokonfesionalni i jezički mozaik Srbije*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Stanković, Vladimir. 1980. *Katolička crkva i Hrvati izvan domovine*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980.
- European Commission for Democracy through Law, Science and technique of democracy No. 32. 2002. *The Protection of National Minorities by Their Kin State*. Athens.

- European Centre for Minority Issues, The European Academy Bozen/Bolzano. 2003. *European Yearbook of Minority Issues, Volume 1, 2001/2*. The Hague, London, New York: Kluwer Law International.
- Evetović, Matija. 2010. *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata. Subotica: NIU Hrvatska riječ.*
- Gjidara, Marc. 1994. *Crkva, nacije i manjine u postkomunističkoj Europi*. Zagreb: Croatica Christiana Periodica br. 33, Katolički bogoslovni fakultet, Sveučilište u Zagrebu, 1-58.
- Grgin, Castilia Manea. 2004. *Karaševski Hrvati u prošlosti i danas*. Zagreb: Hrvatska revija br. 2, Matica hrvatska, 98-105.
- Gross, Mirjana. 1985. *Mađarska vlada i hrvatska autonomija u prvim godinama nakon nagodbe*. Zagreb: Historijski zbornik, Savez povijesnih društava Hrvatske, 1-29.
- Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. 2006. *Godišnji izvještaj: Srbija 2006, ljudska prava talac društvene regresije*. Beograd.
- Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. 2016. *Ljudska prava u Srbiji 2015, Demokratski deficit – osnova autoritarnosti*. Beograd.
- In Our Hands*, The effectiveness of human rights protection 50 years after the Universal Declaration. 1998. 2-4. September. Strasbourg.
- Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. *Društvena istraživanja – Hrvati izvan Hrvatske: odabrane teme*, br. 4-5. Zagreb.
- Jelinčić, Jadranka. 2007. *Evropeizacija Srbije, ljudska prava, manjinska prava, inkluzija Roma*. Beograd: Fond za otvoreno društvo.
- Jenkins, Brian i Sofos, Spyros A. 1996. *Nation and Identity in Contemporary Europe*, London: Routledge.
- Kastoryano, Riva. 2009. *An Identity for Europe, The Relevance of Multiculturalism in EU Construction*. Palgrave.
- Kimlika, Vil. 1999. *Etnički odnosi i zapadna politička teorija*. Novi Sad: Habitus, Centar za multikulturalnost, 17-69.
- Kemp, Walter, Popovski, Vesselin i Thakur, Remesh. 2011. *Blood and borders: The responsibility to protect and the problem of the kin-state*. Tokyo, New York, Paris: United Nations University Press.
- Kokić, Aleksandar i Čović, Marko. 1939. *Bunjevci i Šokci*. Zagreb: Jeronimsko svjetlo.
- Kljajić, Marko. 1997. *Kako je umirao moj narod*. Subotica: HRID.
- Komšić, Jovan. 1996. *Etnodemokratija i regionalizam, u košmarima postsocijalizma*. Novi Sad: Agencija KMS.
- Korunić, Petar. 2006. *Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije, nacija i nacionalni identitet*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.
- Krivokapić, Boris. 2004. *Zaštita manjina u regionalnim okvirima i putem bilateralnih sporazuma*. Beograd: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Institut za uporedno pravo, Službeni list SRJ, Građevinska knjiga.

- Parekh, Bhikhu. 2000. *Rethinking Multiculturalism, Cultural Diversity and Political Theory*. Palgrave.
- Parekh, Bhikhu. 2008. *Nova politika identiteta*. Zagreb: Politička kultura.
- Pekić, Petar. 1930. *Povijest Hrvata u Vojvodini, od najstarijih vremena do 1929. godine*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Pollack, Detlef i Wielghos, Jan. 2004. *Dissent and Opposition in Communist Eastern Europe, Origins of Civil Society and Democratic Transition*. Ashgate.
- Radelić, Zdenko. 2006. *CROATIA 1945-1991*, Review of Croatian History, Vol. II, No.1, Zagreb: Croatian Institute of History.
- Radoman, Marija. 2011. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. Beograd: *Stavovi i vrednosne orijentacije srednjoškolaca u Srbiji*, Helsinške sveske 31.
- Rebić, Adalbert. 2002. *Opći religijski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Ramet, Sabrina P. i Valenta, Marko. 2016. *Ethnic Minorities and Politics in Post-Socialist Southeastern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ronen, Dov i Pelinka, Anton. 1997. *The challenge of ethnic conflict, Democracy and Self-Determination in Central Europe*. London, Portland, OR: Frank Cass.
- Sekulić, Ante. 1989. *Bački Bunjevci i Šokci*. Zagreb: Školska knjiga
- Sekulić, Ante. 1990. *Listovi i časopisi bačkih Hrvata od Ivana Antunovića do 1941*, Migracijske i etničke teme 6. Zagreb: IMIN, 407-414.
- Sekulić, Ante. 1998. *Umjetnost i graditeljstvo Bačkih Hrvata*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Sekulić, Ante. 2010. *Bački Hrvati u XX. stoljeću*, Identitet bačkih Hrvata. Subotica, Zagreb: Hrvatsko akademsko društvo, Hrvatski institut za povijest, 167-215.
- Sharp, Alan. 2008. *The Versailles Settlement: Peacemaking After the First World War, 1919-1923*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.
- Skenderović, Bruno. 2009. *Formiranje nacionalne svijesti kod Bunjevaca u Bačkoj*. Subotica: *Godišnjak za znanstvena istraživanja br.1*, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 124-136.
- Smootha, Sammy i Jarve, Priit. 2005. *The Fate of Ethnic Democracy in Post – Communist Europe*. Budapest: ECMI, LGI.
- Spehnyak, Katarina i Cipek, Tihomir. 2007. *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. – 1990*. Zagreb: Časopis za suvremenu povijest, 255-297.
- Stanković, Vladimir. *Hrvatska inozemna pastva*, Crkva u svijetu, Vol. 35 No. 4. Split: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 393-404.
- Stjepan Krpan, Stjepan. 1990. *Hrvati u Banatu*, Arhivski vjesnik 33. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 79-85.
- Toggenburg, Gabriel N. 2004. *Minority Protection and Enlarged European Union: The Way Forward*. Budapest: OSI, LGI.
- Turton, David i Gonzalez Ferreras, Julia. 1999. *Cultural Identities and Ethnic Minorities in Europe*. Bilbao: Universidad de Deusto.
- Vereš, Tomo. 1997. *Bunjevačko pitanje danas*, Institut Ivan Antunović. Subotica: NIP Subotičke Novine.

- Živić, Dražen. 2012. *Demografska dinamika i prostorni razmještaj Hrvata u Vojvodini – čimbenici i pokazatelji, Godišnjak za znanstvena istraživanja br. 4*. Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 229-241.
- Živić, Dražen. 2013. *Demografsko starenje vojvođanskih Hrvata (1991.-2011.)*, Subotica: *Godišnjak za znanstvena istraživanja br. 5*, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 209-225.
- Žigmanov, Tomislav. 2003.-2004. *Recepcija hrvatske manjine u Vojvodini u svjetlu ustavno pravnog okvira u izvješćima o položaju, ostvarivanju i kršenju ljudskih i manjinskih prava vladinih i nevladinih organizacija u Srbiji i Crnoj Gori*. Novi Sad: Habitus, Centar za multikulturalnost, 147-167.
- Žigmanov, Tomislav. 2009. *Šokački Hrvati u Vojvodini na prijelazu tisućljeća – osnovne značajke društvenoga položaja*, Migracijske i etničke teme 25. Zagreb: IMIN, 387-409.
- Žigmanov, Tomislav. 2009. *Zašto je srušeno Hrvatsko narodno kazalište u Subotici*, Vijenac br. 393. Zagreb: Matica hrvatska.
- Žigmanov, Tomislav. 2010. *Izgradnja tzv. bunjevačke nacije u Srbiji i vanjska politika Republike Hrvatske*, Identitet bačkih Hrvata. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa (Zagreb, 27. i 28. studenoga 2008.). Zagreb, Subotica: Hrvatski institut za povijest, Hrvatsko akademsko društvo – HAD, 319-357.
- Žigmanov, Tomislav. 2011. *Osvajanje slobode, Hrvati u Vojvodini deset godina nakon listopadskog prevrata 2000*. Subotica: Hrvatsko akademsko društvo.
- Žigmanov, Tomislav. 2012. *Hrvati u Vojvodini i strategija i zakon o Hrvatima izvan Hrvatske*, Hrvati u Vojvodini, identitet(i), procesi i društvene aktivnosti. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 51-69.

Summary

Political and legal position of the Croatian national minority in Serbia in the EU integration process of Serbia

The position of the Croatian national minority in Serbia is one of the issues not sufficiently present in Croatian public discourse and largely neglected by social sciences. In comparison with other South-Eastern European countries that have set clear goals and that are taking adequate measures to protect their diaspora, Croatia has remained rather passive regarding the position of its nationals in Serbia. This state of affairs has been conditioned by various factors that have been deteriorating the relationship between the home country and its minorities during the course of history. Their position is rarely spoken about, even when some of the political interests in Croatia should be achieved. On the other hand, it is assumed that in present Serbia on its European path, the social and political position of the Croatian community should be defined by European standards for the protection of national minorities.

The position and identity of the Croatian community in Serbia are influenced by many other factors of demographic, historical, social, political and other nature.

Previous circumstances, including those from the final years of the previous century, were more than difficult for members of the Croatian minority in Serbia. The process of EU integration is a crucial moment that should be utilized to create a new system of human and minority rights development within a reform of the whole Serbian society. Over the last few years, certain institutional mechanisms have been established; however, it is questionable how much they are used and how positive the effects of their actions are. Croatia should also make the most of the complex process of moving Serbia towards the membership in a European family and define the issue of cooperation with its minorities and diaspora as one of the most important national and state issues. Support for this kind of action is also provided by existing European standards of minority protection, which do not only acknowledge such tendencies and find them legitimate, but treat them as crucial in increasing trust and security in Europe.

Keywords: national minorities, Croatia, Serbia, diaspora, EU, European standards

